

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİ:
BİR ADALETE ERİŞİM MESELESİ OLARAK ADLİ YARDIM**

**Ash AKTAŞ
118612008**

Doç. Dr. Seda KALEM BERK

**İSTANBUL
2022**

Kadınların Adalete Erişimi: Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adli Yardım

Women's Access to Justice: Legal Aid as an Access to Justice Issue

Aslı AKTAŞ

118612008

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Seda KALEM BERK**

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Galma AKDENİZ**

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Arda İBİKOĞLU

Altınbaş Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 26.09.2022

Toplam Sayfa Sayısı : 84

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Adalete Erişim
- 2) Adli Yardım
- 3) Toplumsal Cinsiyet
- 4) Kadın Hakları
- 5) Kadınların Adalete Erişimi

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Access to Justice
- 2) Legal Aid
- 3) Gender
- 4) Women's Rights
- 5) Women's Access to Justice

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALETE ERİŞİM

1.1. Adalete Erişim Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi.....	5
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ADALETE ERİŞİM MESELESİ OLARAK ADLİ YARDIM

2.1. Adli Yardım.....	9
2.2. Adli Yardım Kurumunun Amacı ve Önemi.....	11
2.3. İnsan Hakları Kavramı ve Adli Yardım.....	12
2.4. Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adli Yardım.....	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİ VE ADLİ YARDIM

3.1. Uluslararası Çalışmalarda Kadınların Adalete Erişimi.....	22
3.1.1. Yapısal Sorunlara Odaklanan Çalışmalar.....	23
3.1.2. Sosyal Devlete Odaklanan Çalışmalar.....	25
3.1.3. Adalete Erişimde Cinsiyete Duyarlılığa Odaklanan Çalışmalar.....	28
3.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalarda Kadınların Adalete Erişimi.....	33

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

4.1. Araştırma Modeli.....	42
----------------------------	----

4.2. Baro Çalışmaları İncelemesi: Çalışma Raporları, Seminer Duyuruları, Farkındalık Eğitimleri	43
4.3. Avukatlarla Derinlemesine Mülakatlar.....	43
4.3.1. Görüşülen Avukatların Özellikleri.....	43
4.3.2. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	44

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

5.1. Baro Çalışmaları İncelemesi Sonucunda Ulaşılan Bulgular.....	45
5.2. Görüşmeler Sonucunda Ulaşılan Bulgular.....	51
5.2.1. Katılımcıların Kadınların Adli Yardıma Başvurma Nedenleri ve Başvurma Süreçleri ile İlgili Deneyimleri.....	52
5.2.2. Katılımcıların Türkiye’de Adli Yardım Mevzuat ve Uygulamalara İlişkin Algıları.....	55
5.2.3 Katılımcıların Temel Sorunlar ve Çözümler ile İlgili Görüşleri....	59
5.2.4 Katılımcıların İstanbul Sözleşmesi ve Siyasi Süreçlere İlişkin Görüşleri.....	62
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	70
EKLER – Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları.....	83

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	:	Birleşmiş Milletler
CEPEJ	:	Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
IWDC	:	International Women Democracy Center
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu

ÖZET

Bu çalışmada bir adalete erişim meselesi olarak adli yardım uygulamalarının kadınların adalete erişimi kapsamında ele alınması amaçlanmaktadır. Bu tez çalışması ile adli yardım uygulamalarının kadınların adalete erişimine etkisi, adalete erişim literatüründe incelenmiştir. Literatür taraması sonucu elde edilen kriterler doğrultusunda, İstanbul Barosunun adli yardım çalışma rapor ve faaliyetleri analiz edilmiş ve adli yardım desteği sunmuş kadın avukatlarla yarı yapılandırılmış soru formları ile görüşmeler sağlanmıştır.

Bu çerçevede sunulan çalışma beş bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm, adalete erişim kavramının teorik arka planını aktarmaktadır. Akabinde bir adalete erişim meselesi olarak adli yardım ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise literatürde kadınların adalete erişim meselesini adli yardım ekseninde ele alan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde araştırma yöntemi açıklanmıştır. Beşinci bölümde ise İstanbul Barosu çalışmalarından ve avukatlarla derinlemesine mülakatlardan elde edilen araştırma bulguları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalete erişim, adli yardım, toplumsal cinsiyet, kadın hakları, kadınların adalete erişimi

ABSTRACT

This study is aimed to examine the use of legal aid practices by women as a matter of access to justice. This thesis focuses on the effects of legal aid practices on women's access to justice in line with the literature on access to justice. Using the criteria obtained from the literature review, interviews were conducted with female lawyers who provided legal aid support in a semi-structured format, and the legal aid work reports and activities of the Istanbul Bar Association were analyzed.

In this framework, this study is divided into of five chapters: The first chapter consists of the theoretical background of the concept of access to justice. Subsequently, legal aid is discussed as a matter of access to justice. The third chapter presents studies in the literature that deal with the issue of women's access to justice in the context of legal aid. The fourth chapter explains the research methodology used. The fifth chapter discusses the research findings from the analyses of Istanbul Bar Association's activities and the interviews with female lawyers.

Keywords: Access to justice, legal aid, gender, women's rights, women's access to justice.

GİRİŞ

Toplumsal düzenin devam etmesinde ve toplumdaki bireylerin ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir yere sahip olan adalet, hukuk düşüncesinde bugüne kadar en çok tartışılan kavram olarak yer almıştır¹. Adalet Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre yasalara uygunluk anlamını taşımaktadır². En geniş anlamıyla ise adalet, adil olanın yerine getirilmesidir. Hukuk ve adalet arasındaki ilişkide, adalet fikrinin göreceliliği hukuksal çerçevede sınırlarını belirlemek açısından kolay olmayabilir. Bu bağlamda adalet erişimin sınırlarını belirlerken her bireyin haklarına ulaşabilmesi, haklarının korunması ve hukuki temsile sahip olması gerekmektedir.

Hukuk devletinde tüm bireyler adalet erişebilir olmalıdır³. Bireylerin haklarını kullanmasının yanı sıra etkili bir kullanımın sağlanması vurgusu adalet erişim akımını (*access to justice movement*) ortaya çıkarmıştır. Bu akımın temelinde yatan düşünce, toplumda iyi işleyen bir erişilebilirlik sisteminin olması gerektiğidir⁴. İyi işleyen bir adalet sistemi, anlaşmazlıkları şiddet ve silah olmadan çözmek için bir mekanizma sunmaktadır. Adalet erişimin iyi işleyen bir hale getirilmesi ise tüm toplumlar için önemlidir⁵. Özellikle kadınlar ve diğer dezavantajlı gruplar için adalet erişebilmelerinin sağlanması adalet sisteminin iyi işlemesi ile ilgilidir⁶.

Dezavantajlı gruplar ile haklara erişimleri kısıtlı olan hatta bazı durumlarda haklarına hiç erişemeyen kesimler kastedilir⁷. Bu tanıma göre kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yoksullar, göçmenler ve engelliler dezavantajlı gruplar arasında yer

¹ Kemal Gözler, Hukuka Giriş, 2018, s. 417.

² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1970, s. 8.

³ Mustafa Özbek, Sosyal Devletin Gereği: Adalet Erişim, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, 2006/2, Sayı 4, s. 907.

⁴ Özbek, s. 908.

⁵ Magdalena Sepúlveda Carmona and Kate Donald, 2014, “Access to Justice for Persons Living in Poverty: A Human Rights Approach.

⁶ Carmona and Donald, 2014.

⁷ Akın Çakın, Adalet Erişim, Seçkin Hukuk, 2016, s. 130.

almaktadır. Türkiye’de özellikle kadınların adalete erişimde zorluk yaşayan en geniş kesim olduğu söylenebilir⁸. Toplumsal cinsiyet kalıplarının yargıya nüfuz etmesi, kalıplaşmış düşünceler ve önyargılar, uygulamalardaki yetersizlikler nedeniyle kadınlar adalete erişememe sıkıntısı yaşamaktadırlar⁹. Kadınların adalete erişirken karşılaştıkları zorluklar sadece ekonomik yoksunluktan kaynaklı değil aynı zamanda sosyal, siyasi ve kültürelidir.

Devletlerin kadın haklarının erkeklerle eşit bir şekilde yasal olarak korunmasını ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kurumları aracılığıyla kadınların her türlü ayrımcılığa karşı etkili bir şekilde korunmasını sağlamaları, CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi) madde 2¹⁰’de detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre devletler kadınların uygun fiyatlı, erişilebilir ve zamanında çözümlere ulaşmasını, gerektiğinde hukuki yardım almasını ve bu yardıma başvurmalarını sağlamalıdır. Adalet sistemleri kadınlar için ekonomik olarak erişilebilir olmalı; ücretsiz ve düşük maliyetli yasal hukukun tüm alanlarında adli ve yarı adli süreçlerine erişebilmelidirler¹¹.

Hakları korumak ve uygulamak ve yasal sorunları ele almak için resmi adalet mekanizmalarına başvurma kapasitesi, genellikle yasal temsil gerektirir. Kendi temsillerini karşılayamayanlar için adli yardım hizmetinin mevcut olmasını gerektirir¹². Çalışmanın kadınlara odaklanmasının sebebi, adli yardım hizmetlerine eşit olmayan erişimlerini incelemektir. Aile hukuku, aile içi şiddet, ayrımcılık, cinsiyetlendirilmiş sosyal dışlanma¹³, cinsel saldırı gibi konuların ana hedefinde kadınların olduğu kabulü ile araştırma yapılmıştır.

⁸ Gökçeçiçek Ayata, Kadınların Adalete Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar Ve Sivil Toplumun Rolü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 3.

⁹ Ayata, 2009, s. 3.

¹⁰ <http://www.kaced.org/images/files/CEDAW%20metni.pdf> (Erişim Tarihi: 19.12.2020)

¹¹ CEDAW 2016 Türkiye Gölge Raporu.

¹² Rosemary Hunter and Tracey De Simone, Women, Legal Aid and Social Inclusion, Australian Journal of Social Issues, 2009 - Wiley Online Library.

¹³ Hunter and Simone, 2009.

Bu kapsamda araştırma sorularından birincisi bir adalete erişim meselesi olarak adli yardım uygulamalarının kadınların adalete erişimine etkileri nelerdir? sorusudur. İkinci soru ise yapısal, sosyal, siyasi süreçler kadınların adalete erişiminde adli yardıma başvurma süreçlerini nasıl etkilemektedir? sorusudur. Bu bağlamda araştırmanın hipotezini bir adalete erişim meselesi olarak Türkiye’de adli yardım hizmetlerine kadınların erişimlerinin eşit olmadığı savı oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, adalete erişim kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim süreci aktarılmıştır. Adalete erişim çalışmalarında tarihsel süreçlerin ortaya çıkardığı gelişmeler takip edilerek, ulusal ve uluslararası metinlere referans verilmiştir. Kavramın 1960’larda Amerika’da ortaya çıkışı, akabinde 1990’larda Avrupa’daki gelişimi ve 2000’lerde bir insan hakları meselesi olarak ele alınış süreci incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, adli yardım bir adalete erişim meselesi olarak ele alınmıştır. Adli yardımın kapsamından yola çıkarak, yoksulluk ile ilişkisi kurulmuştur. Dezavantajlı gruplar arasında özellikle neden kadınlara odaklanıldığı bu bölümde açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, adli yardım ekseninde kadınların adalete erişimi incelenmiştir. Adli yardım ve kadınların adalete erişimi konusunu ele alan çalışmalar ele alınmış ve bu çalışmalarda ortaya çıkan sorunlar analiz edilmiştir. Bu bölümlerden sonra çalışmanın çıkış noktası olan adli yardıma en çok kadınların başvurduğu argümanına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırma yöntemi aktarılmıştır. Yöntem olarak iki aşamalı niteliksel bir çalışma planlanmıştır. Bu çerçevede, İstanbul Barosu’nun ve Türkiye Barolar Birliği’nin çalışmaları incelenmiş olup, İstanbul’da adli yardım hizmeti vermiş kadın avukatlarla başvuru sahiplerinin ihtiyaçlarına ve adli yardım hizmetinin niteliklerine ilişkin derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümü olan bulgular bölümünde ise baro faaliyet ve çalışma raporlarının ve adli yardım desteği veren kadın avukatlarla adli yardım süreçlerine ilişkin yapılan görüşmelerin analizleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALETE ERİŞİM

1.1. Adalet Erişim Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Adalet sistemini haklara erişebilmek ve hakları kullanabilmek olarak düşünmenin yanı sıra, iyi işleyen bir adalet sisteminden bahsetmek için bir toplumda yaşayan herkesin bu sistemde yer alabilmesi gerekmektedir¹⁴. Eşit ve adaletli bir erişim iyi işler bir adalet sisteminin varlığını ortaya koyar. Bu erişimi gerçekleştirebilmek adına yeterli düzenlemelerin sağlanması gerekmektedir. Bu düzenlemeler toplumda yaşayan kişilerin adli makamlara, adliyelere, mahkemelere, avukatlara, hukuki bilgilere ulaşabilmesini sağlayacak tüm diğer maddeleri de içermelidir¹⁵.

Adalet erişim akımı, toplumda yaşayan kişilerin haklarını etkin kullanmalarını sağlama düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Kişilerin haklarını etkin bir şekilde kullanılabilmesinin önünde ise bazı engeller vardır. Bunlardan en önemlisi, haklarını kullanmak isteyen kişilerin ekonomik anlamda güçlü olmamalarıdır. Bireylerin güçlü makamlara karşı yaşadıkları bu güçsüzlük hali büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu engellerle birlikte, zaman geçtikçe yaşanan uyuşmazlıkların da artması ve çeşitlenmesi ile hakların etkin kullanımına yönelik çalışmalar da artmıştır. 1960'lı yıllarda başlayan ve 1970'li yıllarla birlikte genişleyen sosyal devlet anlayışı kapsamında bu çalışmalar gerçekleşmiştir. Roderick Macdonald tam bu dönemlerde işçi gruplarının ve tüketici gruplarının haklarının genişlemesini sağlamak amacıyla genişletmeler yapıldığını belirtmiştir. Bu grupların haklarının genişlemesine rağmen hakların

¹⁴ Cappalletti, Mauro; Garth, Bryant; TROCKET, Nicolò; Access to Justice, Variations and Continuity of a World-Wide Movement, The Rabel Journal of Comparative and International Private Law, 1982, sf 666.

¹⁵ Cappalletti, 1982, s. 666.

etkin kullanımı ile ilgili güçlüklerin ortadan kalkmadığını da ayrıca belirtmiştir¹⁶.

Adalet erişim kavramının olarak ortaya çıkışı, bir güvensizlik ve hayal kırıklığı ortamından doğarak gerçekleşmiştir. Tarihsel süreç içerisinde yargının işleyişine dair aksamalar haklarını kullanmak isteyen bireyler için güvensizlik ve hayal kırıklığı ortamını yaratmıştır. Bu ortam nezdinde, haklarını kullanmak isteyen bireylerin taleplerinin artması ve çeşitlenmesi, bu taleplerin karşılık bulamaması adalet erişimin nasıl etkin bir şekilde olacağı sorunsalını ortaya çıkarmıştır. Bu sorunsal ile başa çıkabilmek için otoriteler bireylerin haklarına eşit ve etkin erişimi önemlidir. Bu bağlamda, güvensizlik ve hayal kırıklığı ortamını ortadan kaldırmak ve etkin kullanımı sağlamak amacıyla sistemin toplumda yaşayan tüm kişiler tarafından eşit ve adil şekilde kurulması sağlanmalıdır¹⁷.

Adalet erişim kavramının tek bir tanımının olmaması ve farklı yorumlamaları içermesi tarihsel gelişimde siyasi bir mücadele olarak karşımıza çıkmasıyla bağlantılıdır. 1960'lı yıllarda devletler açısından sosyal bir politika olarak belirmeden önce bir hareket olarak kendini göstermiştir. Devlet politikalarının içinde bir sosyal politika olarak yer almasının yanı sıra bireylerin gruplar halinde hareket etmeleri de bu siyasi mücadele alanında etkili olmuştur¹⁸.

Sosyal devlet ilkesi, adalet erişim kavramının gelişmesinde ve hakların etkin kullanımının sağlanmasında temel arka planı oluşturmaktadır. Sosyal devlet ilkesinin adalet erişim ile direkt bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Adalet hizmetlerinden faydalanmak isteyen kişilerin, bu hizmeti

¹⁶ Macdonald, Roderick A.; Access to Justice and Law Reform, 1990, Vol. 10, sf 315.

¹⁷ Berk, Seda Kalem; Türkiye'de Adalet Erişim: Göstergeler ve Öneriler, 2011, TESEV Yayınları, sf. 16.

¹⁸ Sandefur, Rebecca L.; Access to Civil Justice and Race, Class, and Gender Inequality, Annual Review of Sociology, 2008, sf. 340-341.

sağlayanlar kadar güçlü olmamalarından kaynaklanan sorunların çözülmesinde sosyal devlet anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Güç ilişkileri arasındaki giderek açılan bu farkın kapanması ise sosyal politikaların genişletilmesi ile sağlanabilir. Güçlü konumda olmayan tüm bireyler için sosyal devletin sosyal politikalar ile sağlayacağı eşit, adil ve etkin bir adalete erişime ihtiyaç doğmuştur. Buna göre, sosyal devletin kuracağı hukuk sistemi tam katılımı amaçlamalıdır. Tam katılımda ise gerekli olan bilinç, hukuki bilgi, kolay erişim gerekmektedir¹⁹.

Adalete erişim çalışmalarında 1996 yılında Lord Woolf tarafından kaleme alınan adalete erişim raporu, yukarıda belirtilen etkin ve adil adalete erişimin bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Raporda belirtilen eksikliklerden hareketle sonuçta adalete erişim kavramı olarak artık siyasi bir söylem olmayı aşarak hukuki bir metin şekline bürünmüştür. Woolf sadece hukuki hizmet almak isteyen bireylerin değil aynı zamanda hukuki hizmet hukukçuların da ihtiyaçlarının belirtildiği bu raporda, uyuşmazlıkların çözümünde hem etkin hem de uygun maliyetli çözümler bulunması gerektiği belirtmiştir. Bu bağlamda kolay erişilebilir olması gereken bu sistemin eski sistem gibi hızlı olmayan ve makul olmayan çözümlerle kurulmaması gerektiğini belirtmiştir. Adli yardım ile ilgili sorunların otoriteler ve hukuki hizmet talebinde bulunanlar arasındaki güç eşitsizliğinden kaynaklandığını dolayısıyla bu eşitsizliğin giderilmesi gerektiği de belirtmiştir²⁰.

Adalete erişimin tek bir tanımı olmasa da ortaya çıkma sebebi bahsedilen güç eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Herkesin erişebileceği, herkes için adil olan bir adalet sistemi ihtiyacı ortak payda olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik açıdan güçsüzlük ile sosyal güçsüzlük birleşince ortaya çıkan eşitsizlikte kişilerin haklarını kullanmaları zorlaşmaktadır. Hakların

¹⁹ Cappalletti, Mauro; Garth, Bryant; Foreward: Access to Justice as a Focus of Research, 1981, sf 18.

²⁰ Woolf, Harry; Access to Justice: Final Report to the Lord Chancellor on the Civil Justice System in England and Wales, 1996, s. 2.

kullanımının önündeki en büyük engel bireyler açısından bu güçsüzlükte ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle eşit erişim oldukça önemlidir²¹.

Demokratik yönetim anlayışını benimseyen devletler, tüm vatandaşlarının adalete erişiminin eşit olmasını sağlamakla yükümlüdür. Tarihsel süreç içerisinde kavram olarak anlamının çeşitlendiği gözlemlense de en temelde amacı demokratik olarak erişilebilirliğinin sağlanmasıdır²².

²¹ Kastenmeier, Robert W.; Remington, Micheal J; Court Reform and Access to Justice: A Legislative Perspective, Harvard Journal on Legislation, 1979, sf. 307.

²² Yargı Reformu Stratejisi, T.C. Adalet Bakanlığı, 2019, sf. 66.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ADALETE ERİŞİM MESELESİ OLARAK ADLİ YARDIM

2.1. Adli Yardım

Adli yardım, kanun, anayasa, sözleşmeler ve yönetmelikler ile Medeni Usul Hukukunda belirlenen kurallara göre düzenlenmiştir. Bireylerin hak arayışlarını başlatabilmeleri ve sürdürebilmeleri için Anayasa madde 36/1 ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6'da belirtildiği üzere adli yardım desteği sağlanmaktadır. Buna göre, yargılamaya ilişkin tüm masraflar ortadan kaldırılarak bireylerin yargısal teminatı elde etmelerine yönelik çalışılmıştır²³.

İnsan onuru kavramı ve adli yardım kurumu arasındaki bağlantının özellikle insan hakları bağlamında değerlendirmeye alındığı bu bölümde adalet hizmetlerinden herhangi birisi açısından ayırım gözetilmeksizin her bir bireyin yararlanabileceği konusu üzerinde durulmuştur. Adli yardım her birey için devletin kendisine sağlayacağı varlığını tanıma ve dolayısıyla bir güçlendirme politikası olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴. Bir adalete erişim meselesi olarak adli yardım, yalnızca adalete erişim hizmetlerinden faydalanacak finansal imkânı bulunan bireylerden ayrı bu hizmeti almaya gücü yetmeyecek bireylere adalet dağıtımını ücretsiz gerçekleştirmektedir. Günümüzde, bireyler modern hukuk sistemi içerisinde adalet arayışları için yargılama masraflarını ücret ödmeden karşılayabilmektedirler. Sosyal adalet ilkesi bağlamında, ekonomik, maddi ve finansal yetersizliklerden ötürü bir bireyin en temel “insan hakkı” olan adalet hakkından faydalanamaması sosyal devlet ilkesine ters düşmektedir. Bu yetersizliklerden dolayı hak kaybı yaşanması sosyal adalet ile örtüşmemektedir.

²³ Kılınç, Ayşe; Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 3, No 1, 2011 ISSN: 2146-0817 (Online).

²⁴ Kılınç, 2011, sf 2.

Bu kapsamda Kuru & Arslan adli yardımı şöyle tanımlamıştır; maddi hukuktan doğan veya doğacak bir hakkın yargısal teminatı için gereken her türlü masraflardan bu haktan faydalanmak isteyen bireyin geçici olarak muaf tutulması²⁵. Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği ise 1. Maddesinden²⁶ hareketle adli yardımın tanımı şu şekildedir “bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasıdır.” Bununla birlikte 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu²⁷’nun 465. maddesi adli yardımdan yararlanacak kişileri belirtirken şu ifadeleri kullanmıştır: “Kendisiyle ailesinin geçimini önemli ölçüde zarurete düşürmeksizin, davanın gerektirdiği yargılama giderlerini kısmen veya tamamen karşılamaktan aciz kimseler.” Hukuk Mahkemeleri Kanunu’nda 1 Ekim 2011 tarihinde bir düzenleme yapılarak dil sadeleşmesi yapılmış ve maddeye birkaç ilave eklenmiştir. Bu maddenin son düzenlenmiş hali ise “Kendisi ve ailesinin geçinimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin gereken yargılama ve takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmak kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.” 1136 sayılı Avukatlık Kanunu kapsamında 176. Madde²⁸ ise adli yardımı şöyle tanımlar: “Kanun ile değiştirilen adli yardımın kapsamı başlıklı 176. maddesi uyarınca adli yardım, avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanlara Avukatlık Kanunu’nda belirtilen avukatlık ücretlerinin sağlanmasıdır.”

²⁵ Kuru & Arslan & Yılmaz, 2006:881; Önen, 1979:125; Postacıoğlu, 1968:535; Üstündağ, 1997:775.

²⁶ Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği,
https://d.barobirlik.org.tr/mevzuat/avukata_ozel/yonetmelikler/2012/adli_yardim_yon.pdf

²⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1086.pdf> (Erişim Tarihi: 10.5.2022)

²⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1136.pdf> (Erişim Tarihi: 10.5.2022)

2.2. Adli Yardım Kurumunun Amacı ve Önemi

Adli yardım kurumunun amacı Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliğinde²⁹ “bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılamak olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasıdır.” şeklinde belirtilmiştir. Bu kapsamda yargılama giderlerinden muafiyet ilkesi modern hukuk sistemlerinde şu şekilde ele alınmıştır: Özellikle eşitlik ilkesinin tam anlamıyla uygulanması amacıyla kanun önünde de ekonomik olarak gücü yetmeyen kişilerin adalete erişimlerinin esas alınması³⁰. Oğuz Atalay *Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım* çalışmasında modern devletin bu konudaki yükümlülüğünün temel görevi olduğunu belirtmiştir³¹.

Adalet dağıtımının ücretsiz ve eşit olmasının esas ilke kabul edilmesinin yanı sıra bu ilke açısından özel hukuka ilişkin çıkarlar söz konusu olduğunda giderlerin bir kısmının karşılanması temeli ile asılsız davalar açılmasının önüne geçilmesi de hedeflenmiştir. Devletin bu anlamda yargılama faaliyetlerinin giderinin kamu hizmeti kapsamında gerçek gider bedeli olmadığı da ayrıca belirtilmelidir³².

Adalete erişimi sağlamak amacıyla devletin tüm siyasi, sosyal ve ekonomik mekanizmaları kurması beklenmektedir. Bu açıdan adli yardım da dahil olmak üzere modern anlamda devletin temel görevi olarak kabul edilmektedir³³.

²⁹ Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5775&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5#:~:text=Adli%20yard%C4%B1m%C4%B1n%20amac%C4%B1%2C%20bireylerin%20hak,olana%C4%9F%C4%B1%20bulunmayanlar%C4%B1n%20avukat%C4%B1k%20hizmetlerinden%20yararlan%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1d%C4%B1r.> (Erişim Tarihi: 11.5.2022)

³⁰ Kılınç, 2011, sf 3.

³¹ Atalay, Oğuz. *Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi): Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara: 1986, sayfa 4.

³² Yılmaz, Ejder. “Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı:2, Yıl:1984, sayfa 200-224.

³³ Kılınç, 2011, sf 3.

2.3. İnsan Hakları Kavramı ve Adli Yardım

İnsan olma durumu ve insanlık doğasına dayanan insan hakları, temelde insanlık onuru ilkesini esas almaktadır³⁴. Hukuk, hukuki hakların temelini oluşturduğu gibi örneğin sözleşmeler de sözleşmeden doğan hakların temelini oluşturmaktadır³⁵. Bu temelden yola çıkarak insan onuru insanlığın yalnızca maddi olarak değil manevi olarak değerinin de dokunulmazlığını sağlamak amacıyla kanunen devletlerin hukuki düzenlemelerinin üzerinde yer almaktadır³⁶. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu bağlamda bütün ayrıntılarıyla insan hakkı kavramına vurgu yaparak 6. Maddesinde detaylı yer vermiştir. 1. Fıkra³⁷ görüldüğü üzere “Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.” Adil yargılanma hakkı bu madde ile insan özgürlüğü ve insan onuruna dayanan bir temel hakkı ifade etmektedir. İnsan haklarına hukuk düzenlemeleri sayesinde yer veren her devlet açısından bireyler arası eşitliği sağlamak, adalete erişimi bu anlamda eşit dağıtmak ile yükümlüdür. Bu anlamıyla sosyal eşitsizlikler giderildiğinde ve eşitlik ilkesi esas alındığında “sosyal devlet”in gereklilikleri yerine getirilmiş olmaktadır. Bu gereklilikler insan onuru ve

³⁴ Dannely, Jack. Teoride ve Uygulamada İnsan Hakları. (Çeviren: Mustafa Erdoğan, & Levent Korkut); Ankara: 1994

³⁵ Kılınç, 2011, sf 4.

³⁶ Şimşek, Oğuz. Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması (Yayınlanmamış Doktora Tezi); Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir: 1999

³⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

özgürlüklerini korumanın bir sonucudur³⁸. Sosyal devletin bu gereklilikleri yerine getirerek bir güçlendirme politikası benimseyebilmesi için maddi olanakları elverişsiz vatandaşların insan onuruna yaraşır olarak kendilerini özgürce ifade etme ve devlet organlarının sağladığı adalet hizmetinden eşit olarak yararlanabilme, aynı zamanda haklarının ihlal edildiği durumda bunun engellenebilmesi için talepte bulunma, bu taleplerin karşılanabilmesi için gerekli tüm önlemleri alması gerekmektedir³⁹. Ekonomik olarak güçsüz veya elverişsiz bireyler için alınacak bu önlemler adalet hizmetlerinin bir karşılık beklenmeksizin dağıtılmasına yönelik bir sistemin benimsendiğini göstermektedir.

2.4. Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adli Yardım

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi⁴⁰’nin 10. Maddesinde yer alan adil yargılanma hakkı yalnızca bu beyannamede değil Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde de 6. Maddede⁴¹ geniş anlamıyla yer almaktadır. Anayasa’nın 90. maddesinde⁴² adil yargılanma hakkı bir iç hukuk kuralı olarak düzenlenmiştir. Buna göre adil yargıla(n)ma hakkı aynı zamanda Anayasa’nın 36. Maddesinin⁴³ 1. Fıkrasında “herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.” olarak belirtilmiştir. Adil yargılanma hakkı temel olarak tarafsız ve bağımsız karar veren bir mahkemede, makul bir süre zarfında, eşit bir şekilde yargılanmayı ifade

³⁸ Kılınç, 2011, sf 4.

³⁹ Kılınç, 2011, sf 4.

⁴⁰ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 10. Madde “Herkesin, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde ve kendisine herhangi bir suç isnadında bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, hakça ve kamuya açık olarak yargılanmaya hakkı vardır.” <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

⁴² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 90. Madde https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=90#:~:text=90.,Madde&text=T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%20ad%C4%B1na%20Yabanc%C4%B1%20Devletlerle,bir%20kanunla%20uygun%20bulmas%C4%B1na%20ba%C4%9F1%C4%B1d%C4%B1r.

⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 36. Madde https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=36

eder⁴⁴. Hak arama ve mahkemeye başvurulabilme/erişebilme özgürlüğü, adalet talebinin ana unsurlarından birisidir⁴⁵. Adalet talebi yine geniş anlamıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. maddesi 1. fıkrada belirtilmiştir. “Hak arama özgürlüğü, genel olarak pozitif hukuk tarafından tanınmış hakların ön şartı ve usuli güvencesi olarak anlaşılır. Bu hakkın kullanılması da ancak buna ilişkin başvuru yollarının tam ve etkin biçimde tanınmasıyla mümkün olabilir”⁴⁶. Bu tanıma göre adil yargılanma sosyal devletin en önemli ilkelerinden birisidir.

“Sosyal devlet, toplumda sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla, devletin sosyal ve ekonomik hayata aktif bir şekilde müdahalesini gerekli ve meşru gören bir devlet anlayışıdır”⁴⁷. Zaman içerisinde tanımı genişleyen ve kapsayıcılığı artan sosyal devlet olma ilkelerinden en önemlisi olan adil yargılanma hakkının önündeki ekonomik, siyasi ve diğer tüm engellerin kaldırılmasına yönelik çabalar ile temel insan hak ve özgürlüklerine ve insan onuruna yaraşır bir hak arama özgürlüğünün sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda sosyal ve siyasi güçlendirme politikalarının belirlenmesi, uygulanması ve güvence altına alınması gerekli düzenlemelerle sağlanmalıdır⁴⁸. Sosyal Devlet ilkesi bağlamında sosyal yardımların temel hukuki çerçevesi 1601 tarihli Yoksulluk Kanunu ile belirlenmiştir⁴⁹. 1795’ten itibaren tanımı ve kapsamı değişmeye başlayan sosyal yardım günümüzde ise kamu kuruluşları başta olmak üzere çeşitli yardım kurumları ve gönüllü kuruluşlar tarafından idame ettirilmektedir. Sistemli, düzenli ve belli kurallara göre hizmetler yürütülmektedir. Bu kuruluşlardan birisi de adli yardım kurumudur. Böylece devlet adli yardım kurumu ile sosyal yardımın hukuka uygun şekilde yerine getirilmesini sağlamaktadır.

⁴⁴ Akbulut, Olgun. “Adil Yargılanma Hakkı”, Kemal Oğuzman’a Armağan, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, Yıl: 2002, 176.

⁴⁵ Atalay, 1986, sayfa 449.

⁴⁶ Kaboğlu, İbrahim Ö. “Özgürlükler Hukuku”, İmge Kitabevi, İstanbul, 2013, sf 86.

⁴⁷ Özbudun, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2010, sayfa 135.

⁴⁸ Kılınç, 2011, sf 6.

⁴⁹ Akyüz, Ferhat “Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research), Volume: 1/5, 2008, sf 61.

Anayasa'nın 2. maddesinde⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin "sosyal hukuk devleti" olduğu ibaresi yer almaktadır. Sosyal hukuk devletinin birinci ilkelerinden birisi devleti oluşturan bireylerin ekonomik durumlarından bağımsız olarak hukuki hizmetlere eşit ulaşabilmeleri ve hukuki güvencelerinin tam olması gerektiğidir. "Fakir" veya "zengin" ayrımı yapmaksızın bireylerin dava açabilmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda yoksul kişilerin hukuk mahkemelerine başvurabilmeleri amacıyla Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu 465. Madde ve 472. Madde buna göre düzenlenmiştir⁵¹. Bu maddelere göre kendisi ile ailesinin geçimini sıkıntıya düşürmeyecek yargılama masraflarını bile karşılayamayacak durumda olan kişiler yoksul sayılmaktadır. Adli yardım için nispi yoksulluk koşulu aranmaktadır. Hukuki hizmet almak amacıyla adli yardım başvurusunda bulunan kişi ekonomik durumu itibarıyla yoksul olmasa da yargılama masraflarını ödediği durumda sıkıntıya düşecekse, yoksulluk koşulu var sayılmaktadır⁵².

Yoksul sayılan kişiler için yoksul dostu olmayan adalet sistemi çeşitli zorluklar ortaya çıkarabilir⁵³. Bu zorluklar adliyelerde, hukuki danışmanlık alırken belirleyici olabilir. Tarihsel süreçte özellikle 1980'li yıllarla birlikte liberal politikaların dünyada yükselmesi masraf kalemlerini tekrar gözden geçirmeye yol açmıştır. Bu anlamda adli yardım da dahil olmak üzere sosyal yardım harcamaları kesintiye uğramıştır. Bu yükseliş ve yoksul kişilerin bir insan hakkı olan adalete erişimden yoksun kalmaları sebebiyle adli yardım kurumu eleştirilmeye başlanmıştır⁵⁴. Bütün bu eleştirilerin ışığında, yoksulluk ile ilgili ortaya çıkan ve çıkabilecek tüm sorunların önüne geçebilmek adına yeni bir yaklaşım ortaya çıktı.

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 2. Madde

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5#:~:text=Madde%202%20%E2%80%93%20T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%2C%20toplumun,ve%20sosyal%20bir%20hukuk%20Devletidir.> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

⁵¹ Akbal, Mehmet. Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım, Legal Aid in Civil Prosedure Law, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2011, cilt 0, sayı 93 sayfa 149.

⁵² Akbal, 2011, 155.

⁵³ Semerci, Pınar Uyan. İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, sayfa 130.

⁵⁴ Goriely, T. - Paterson, A., "Introduction: Resourcing Civil Justice", Tamara Goriely - Alan Paterson (der.), A Reader on Resourcing Civil Justice içinde, Oxford University Press, Oxford, 1996, sayfa 9.

Yeni yaklaşım “güç” kavramı odağında belirmiştir⁵⁵. Oakley’in güç tanımına göre toplum farklı gruplardan oluşmaktadır ve bu farklı gruplar bir araya geldiklerinde onların toplumsal gelişimlerini destekleyici mekanizma ‘güç’ olmalıdır. Güç üzerine gelişen bu yaklaşımın ardından güçlendirme (empowerment) kavramı ortaya çıkmıştır. Güçlendirme kavramı toplumdaki bu farklı grupların yaptığı seçimlerin beceri ve yetenek geliştirici olmasını hedeflemiştir⁵⁶. Bu hedef doğrultusunda güçlendirme politikasının sosyoekonomik olarak farklı grupları oluşturan bireylerin ‘güç’ konusunda eşitsiz ve dengesiz dağılımını ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu belirtmek gerekir⁵⁷. Bu bağlamda 1990’larda güçlendirme politikası, hukuki danışmanlığa eşit erişim için gerekli kalkınmayı yoksul gruplar için sağlamayı ön görmüştür⁵⁸. Bu kavramsal tartışmalar adalet erişiminin eşit olması gerektiği ışığında ortaya çıksa da farklı gruplardan kişilerin güçlendirme politikalarıyla toplumda kendi öz saygılarını kazanmaya yönelik çabalar olduğu unutulmamalıdır⁵⁹. Çünkü Goriely’e göre yoksulluk yalnızca maddi anlamda kişinin parasının olmaması değil toplumsal hayatın parçası olmaktan dışlanma anlamını da taşır. Bu açıdan bakıldığında pozitif anlamda güçlendirici bir etkisi vardır. Ancak Türkiye’de özellikle adli yardım yoksul kişileri ve bu kişilerin oluşturduğu grupları hedefleyen bir sosyal devlet ilkesi olarak ilişkilendirilmektedir⁶⁰. Adli yardımda alınabilmesi içinse ekonomik olarak durumunu belgelemeyi gerektiren bir yapı kurulduğu için adalet erişiminin hızlı ve eşit olması konusunda zorluklar çıkarabilmektedir⁶¹.

Sonuçta bu zorluklar açısından adalet erişim meselesi olarak ele alındığında hukuki bilgi ve desteğe ihtiyaç duyan yoksul kişilerin örneğin

⁵⁵ Oakley, P., “Empowerment in Development”, Peter Oakley (der.), Evaluating Empowerment, Reviewing the Concept and Practice içinde, INTRAC Publication, Oxford, 2001, sayfa 12.

⁵⁶ Alsop, R. - Norton, A., “Power, Rights and Poverty Reduction”, Ruth Alsop (der.), Power, Rights and Poverty: Concepts and Connections içinde, World Bank Publications, Herndon, 2005, sayfa 4.

⁵⁷ Oakley, 2001, sayfa 13.

⁵⁸ Oakley, 2001, sayfa 15.

⁵⁹ Goriely & Paterson, 1996, sayfa 11.

⁶⁰ Elveriş, İdil “Türkiye’de Adalet Erişim”, Adalet Erişim Uluslararası Sempozyum Notları, İstanbul Barosu Yayınları.

⁶¹ Berk, Seda Kalem. Türkiye’de Adalet Erişim Göstergeler ve Öneriler, TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporları Serisi, İstanbul, 2011, sayfa 42.

kadınların adliyelere, mahkemelere veya barolara ihtiyaç duydukları hızda ve biçimlerde ulaşamamaları ve hatta bu birimlere ulaşmayı kolaylaştıracak danışma (information) birimlerinin olmaması adalete erişim açısından eleştirilebilecek en önemli kriterlerdendir⁶². Bu çerçevede hukuki desteğe erişim konusunda yapılacak her türlü iyileştirme girişimi, yoksul kişilerin ‘hukuk’u bir güçlendirme politikası/meکانizması olarak görmesine yardımcı olacaktır⁶³.

Dezavantajlı grupların adli yardım konusunda eşitsizlikle karşı karşıya kaldıklarını söylemek mümkündür⁶⁴. Bu çalışmada bir adalete erişim meselesi olarak adli yardım odağında dezavantajlı gruplar arasında kadınlara odaklanılmasının sebebi İstanbul Barosunun verilerinden hareketle yola çıkılmasıdır. İstanbul Barosu’nun 2008-2010 arası hazırladığı verilerine göre, adli yardım ve hukuki destek talebi ile Baro’ya başvuran kadınların sayısının erkeklere oranla üç kat daha fazla olduğunu açıklamıştır⁶⁵. Adli yardım ile olan ilişkilerine bu açıdan göz atıldığı zaman, eşitsizliğin getirdiğı zorluklarla bu alanda da karşılaştıklarını söylemek mümkündür.

⁶² Ayata, Gökçeççek (2009). Kadınların Adalete Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar ve Sivil Toplumun Rolü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı.

⁶³ BM Kalkınma Programı, Progress Report Working Group 1: Access to Justice and Rule of Law. Commission on Legal Empowerment of the Poor.

⁶⁴ Adli yardım hizmetlerinin tarihsel arka planında dezavantajlı kesimlere “merhamet ve acıma” duygularıyla verilen bir hizmet olarak ortaya çıktığı ve bu nedenle de verilen hizmetin kalitesinin ve erişilebilirliğinin hizmeti kullananlar tarafından sorgulanabilir olmadığı, bu tür bir talebin ancak hizmetin kurumsallaşmasıyla mümkün hale geldiğı iddia edilmektedir. Bu bağlamda, adli yardım kurumunun zamanla bir yardım faaliyetinden “ekonomik açıdan elverişsiz koşulları bulunan kişilerin hak arama özgürlüğünü kullanmasını sağlayan bir mekanizma”ya dönüştüğü öne sürülmektedir. Yaşar, İmmihan, “Adli Yardım Uygulaması”, Adalete Erişim Uluslararası Sempozyum Notları, İstanbul Barosu Yayınları, 2006., s. 93.

⁶⁵ Verilere göre, 27.10.2008-31.08.2010 tarihleri arasında başvuran kadın sayısı 8728, erkek sayısı ise 2914’tür. İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2008-2010.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİ VE ADLİ YARDIM

Hukukun üstünlüğü, demokrasinin temel taşıdır. Bu üstünlük, bireylerin hepsi için geçerli olan yasalar olmasını gerektirir. Bununla birlikte, dünyadaki kadınlar için hukukun üstünlüğünün pratikte ne kadar işlediği tartışmalıdır. Hukuk, normların gelişmesine katkıda bulunan ve uluslararası standartları ulusal kriterlere dönüştürmek için çerçeve sağlayan sosyal değişimin kilit bileşenidir. Sağlam bir yasal dayanak olmadan, mahkemeleri kadınlar için daha erişilebilir hale getirme, adaletin idaresine gerekli diğer reformları getirme girişimleri muhtemelen ulaşılmaz olacaktır. Kadınların adalete erişme kabiliyetlerinin artması veya artırılması, cinsiyet eşitsizliğinin ve ayrımcılığının üstesinden gelinmesi için şarttır. Kadınların yaşamlarının her alanında güçlenmesi, kadınlar için çalışan hukuk sistemlerine ve adaletine dayanmaktadır⁶⁶. Bu bağlamda UN Women, Asya ve Pasifik bölgelerindeki ülkelerin çoğunda şu sonuca varmışlardır: bölgedeki milyonlarca kadın için, adaletin hâlâ ulaşılamadığı görülmektedir⁶⁷.

Birleşmiş Milletler Kadın Yaklaşımına göre, kadınların adalete erişimini etkili bir şekilde artırmak için, yaklaşımlar toplumsal cinsiyet stereo tipleri ve ayrımcı uygulamalarla mücadele etmeye ve değişimi bilgilendirmek ve yönlendirmek için kadınları tabandan çekmeye odaklanmalıdır. BM Kadınların değişim teorisi şöyle diyor: CEDAW dahil olmak üzere uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına uygun yasalar ve mahkeme kararları savunarak kadınların cinsiyete duyarlı adalete erişebilmeleri için yasal bir ortam yaratılmalıdır⁶⁸. Bu çerçevede, Avrupa Konseyi, *Council of Europe*, PGG II: Kadınların Adalete Erişimi: Doğu Ortaklığı ülkelerinde İstanbul Sözleşmesi'ne ve diğer Avrupa cinsiyet eşitliği standartlarına uymak bağlamında, kadınlar için adalet zincirinin

⁶⁶ UN Women - Asia and the Pacific. bkz. <https://asiapacific.unwomen.org/en/focus-areas/governance/womens-access-to-justice> (Erişim Tarihi: 09.03.2020)

⁶⁷ UN Women – Asia and the Pacific.

⁶⁸ UN Women – Asia and Pacific.

cinsiyete duyarlı olmasını sağlamak için eğitim de dahil olmak üzere önlemler almaktadır⁶⁹.

UN Women ve United Nations iş birliğinde 2018 yılında yazılmış⁷⁰ rapora göre, çatışmadan etkilenen bağlamlardaki kadınların, hukukun üstünlüğünün bozulması ve kurumların fiziksel ve insan kaynaklarının bozulması nedeniyle haklarının ihlal edilir olması ve adalete erişim olasılığı daha düşüktür. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi ile ilgili meseleler bir ülkenin sosyal, ekonomik ve politik deneyiminin tüm aşamalarında geçerlidir. Kadınların yasal ihtiyaçlarını ve adalete erişme deneyimlerini anlamak, karşılaştıkları günlük sorunları ve adalet engellerini ele alan politikalar tasarlamak için hayati öneme sahiptir. Adalete eşit erişimin sağlanması hem ekonomik kalkınmayı hem de kapsayıcı büyümeyi teşvik eder ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmenin önemli bir bileşenidir. Kadınların Adalete Erişimi: Küresel Bir Anlık Görüntü Projesi⁷¹ ise sivil adalet, istihdam, barınma, eğitim, sağlık ve aile hayatı ile ilgili sorunları ele geçirmek, özellikle kadınların yasal sistemlerle etkileşimlerini anlamakla ilgili olduğunu savunur. Projenin küresel olarak anlık görüntü raporuna bakıldığında, kadınların %53'ü son iki yıl içinde yasal bir sorun yaşadığını bildirmektedir. Ancak, rapora göre yalnızca %13'ü sorunun çözülmesine yardımcı olması için bir otoriteye veya üçüncü tarafa başvurmuştur. Yine rapora göre tüketici ve konut sorunları kadınların yaşadığı en yaygın sorunlar arasındadır. Hukuki sorunlarını çözen kadınların %67'si, hukuki sorunu çözülmemiş olan kadınların %52'sine karşılık, konuyla ilgili nereden tavsiye alınacaklarını biliyordu. Dört kadından 1'inden fazlası (%29) yasal sorunlarının bir sonucu olarak fiziksel veya stresle ilişkili bir hastalık yaşadığını bildirmiştir ve 5 kadından 1'inden fazlası

⁶⁹ Projenin kapsamına bakmak için: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/strengthening-access-to-justice-for-women-victims-of-violence-2019-2021-> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

⁷⁰ The Theory and Practice of Women's Access to Justice Programming, 2018, Geneva, s. 68. bkz. https://www.ohchr.org/Documents/Publications/PractitionerToolkit/WA2J_Module1.pdf (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

⁷¹ Women's Access to Justice: A Global Snapshot 2019 - Projenin devamı için: <https://worldjusticeproject.org/news/womens-access-justice-global-snapshot> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

(%21) işini kaybetmiştir veya yeniden yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu tür zorluklarla karşılaşmak kadınların ekonomiye ve kamusal yaşama tam olarak katılma yeteneğini etkiler.

Küresel ölçekte yapılan çalışmalardan birisi olan Belge & Blaydes⁷²'ın çalışmaları, Orta Doğu'nun en büyük şehirlerinin kadın sakinleri gündelik sorunlarını nasıl çözüyor ve kadınlar hangi koşullarda yerel anlaşmazlıkları çözmek için devleti kullanıyor tartışmaları etrafındadır. Özellikle bu mahallelerde yaşayan ve sosyoekonomik statülerinin yanı sıra geçerli toplumsal cinsiyet normlarının bir sonucu olarak marjinalleşme yaşayabilecek kadın sakinler için yapılmış bir çalışmadır. Bu makale, bölgenin en büyük mega kentleri olan Kahire ve İstanbul'un düşük gelirli mahallelerinde kadınlar tarafından kullanılan sorun çözme ve çatışma çözme yollarını incelemektedir. İki şehirdeki dört düşük gelirli mahallede 2400 kadınla yapılan orijinal bir anketi kullanarak, Türkiye'deki kadınların yerel sorunları, özellikle de suçla ilgili meseleleri ele almak için devlete başvurma olasılıklarının Mısır'daki muadillerine göre çok daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Mısırlı kadınlar anlaşmazlıkların çözümü için devlet kanallarını kullanmayı tercih ettiklerinde, bunu yalnızca yerel seçkinlerle iyi bağları olduklarında yapıyorlar, bu da bir kadının sosyal sermayesinin oynadığı kritik arabuluculuk rolüne işaret ediyor. Dini otoriteler, örneklenen mahallelerin hiçbirinde çatışma çözümü için birincil araç olarak görülmemekte ve yerel İslami muhatapların düşük gelirli Müslüman topluluklarda oynadıkları role ilişkin geleneksel görüşe meydan okumaktadır.

Kadınların adalete erişim meselesinde karşılaştıkları zorlukları kurumlar bağlamında ele alan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) tarafından 53. oturumunda kabul edilen Yarım Gün Genel Tartışma Konsept

⁷² Belge, Ceren & Blaydes, Ceren “Social Capital and Dispute Resolution in Informal Areas of Cairo and Istanbul”, 448–476, 2014.

Notu⁷³, kadınların adalete ulaşmada karşılaştıkları zorluklar ve engelleri de tartışmıştır. Bu tartışmaya göre, adalete erişim aynı zamanda yeterli kurumların varlığına ve etkili prosedür kurallarının uygulanmasına bağlıdır. Taraf Devletler cinsiyete duyarlı, işleyen bir adalet zinciri aracılığıyla yasaları uygulamalıdır. Ancak, kanıtlar gösteriyor ki kadınlar, bazıları açıklanan çeşitli kurumsal ve usulü engellerle karşı karşıyadır. Bir başka proje, Kadınlar İçin Adalete Erişim II Alman Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ)⁷⁴ tarafından desteklenmiş Kamboçya’da 2014-2016 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu projeye göre, köy liderleri, polis ve diğer yerel makamlar, failleri ve kurbanların aileleri arasında gayri resmi arabuluculuk yaparlar, genellikle kadınların kendilerinin haklarını ve haysiyetini veya kendi kaderini tayin etme kapasitelerini ihmal ederler. Mahkeme işlemleri karmaşık ve genellikle zaman alıcıdır. Proje, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten etkilenen kadınlar için daha iyi erişimi ve hizmet kalitesini arttırmanın bir aracı olarak çok sektörlü bir yanıt mekanizmasını güçlendirdiğini iddia etmektedir.

CEDAW, 2013⁷⁵, kadınların adalete erişim kapasitesi, yapısal kalıp eşitsizlikler ve geleneksel klişelerden kaynaklanan baskı ile engellendiği tartışılmıştır. Sistemin kadınlar için adalet sağlayamaması, şikayetlerini dile getirmelerini ve haklarını ihlal edenlere dava açmasını veya kovuşturmasını engeller. Bu önemli bir insan hakları sorunu olmaya devam etmektedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) tarafından düzenlenen bu genel tartışma vesilesiyle 2013 yılında Genel Tavsiye taslağı hazırlamak için uzmanlardan, Devletlerden ve STK'lardan fikir ve öneriler toplandı. Bu fikirlerin ortak düşüncesi; Birçok kadın, süreçlere ve adalete ulaşmak için sahip oldukları

⁷³ Access to Justice – Concept note for Half Day General Discussion <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/AccessToJustice/ConceptNoteAccessToJustice.pdf> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

⁷⁴ Access to Justice for Women II, 2014-2016, German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ), Cambodia, bkz. <https://www.giz.de/en/worldwide/17345.html> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

⁷⁵ CEDAW 2013 General Discussion on Women and Access to Justice bkz. <https://www.wilpf.org/cedaw-general-discussion-on-women-and-access-to-justice/> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

çeşitli olanaklardan habersizdir. Birçok ülkede kadınlar, karmaşık yasal dili okumalarını ve anlamalarını engelleyen eğitim eksikliğinden mustarıptır. Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun işaret ettiği gibi, polis memurları genellikle kadınların insan hakları ihlallerine ilişkin yönergelerden ve bilgilerden yoksundur. Dahası, kadınlar, özellikle polise şikâyetle bulunmaya çalıştıklarında, sıklıkla zararlı cinsiyet stereo tiplerine katlanırlar. Bahsedilen tüm bu zorluklar kadınların adalete erişimini zorlaştırmaktadır. Dezavantajlı ve kırılgan grupların adalete erişimden olumsuz şekilde etkilenme sebeplerinden birisi de adli yardımdan yeterince yararlanamamalarıdır. Özellikle bu çalışmada da odaklanılacağı üzere kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmaları adalete erişimin en temel araçlarından birisi olan adli yardıma ulaşmaları noktasında da ciddi sorunlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır⁷⁶. Bu bağlamda kadınların adalete erişimlerinin ne ölçüde olduğunun saptanması açısından adli yardım ile ilişkilerinin incelenmesi konuya dair ipuçları verecektir.

Bu bölümde adalete erişim alanında adli yardım çalışmaları uluslararası literatür ve Türkiye’de yapılan çalışmalar kapsamında incelenmiştir. İncelenen bilgiler ışığında adli yardım ekseninde kalmaya çalışılmış ve benzer çalışmalar derlenmiştir.

3.1. Uluslararası Çalışmalarda Kadınların Adalete Erişimi

Uluslararası literatürde kadınların adalete erişimi adli yardım ekseninde analiz edilirken üç başlık altında incelendiği tespit edilmiştir. Bu nedenle bu başlıklar üzerinden literatür derlemesi yapılmıştır.

⁷⁶ Kalem Berk, Seda: Kadınlar ve “Adalete Erişim”: Türkiye özelinde kısa bir değerlendirme, https://www.academia.edu/attachments/5139499/download_file?st=MTQzOTk4OTIzMyw0Ni4yLjE5LjQsMjkxOTE1Mzk%3D&s=work_strip (Erişim Tarihi: 15.5.2022)

3.1.1. Yapısal Sorunlara Odaklanan Çalışmalar

Kadınların adalete erişimini ele alan uluslararası çalışmalarda yapısal sorunlara odaklananlar arasında United Nations Entity⁷⁷, kadınların adalete erişimini sözleşmeler ve genel olarak adalete erişim tanımı ile birlikte ele almıştır. Adalet kavramı tüm ulusal kültür ve geleneklere dayanır ve adalet, eşitlik ve tarafsızlıkla yakından bağlantılıdır⁷⁸. Birleşmiş Milletler, adaleti “hakların korunması ve haklarının tasfiyesinde ve yanlışların önlenmesi ve cezalandırılmasında hesap verebilirlik ve adalet ideali” olarak görür⁷⁹. Son zamanlarda, Yüksek Düzeyli Toplantı Birleşmiş Milletler Barış İnşası ve Barışı Sürdürme Genel Kurulu (2018), hukukun üstünlüğü ve adalete erişimin barışı sürdürme potansiyelini ortaya çıkarmanın anahtarı olduğunu vurguladı⁸⁰. Adalete erişim hem temel bir insan hakkı hem de diğer insan haklarının uygulanması için bir araçtır⁸¹. Bununla birlikte, kadınların adalet ihtiyaçları ve deneyimleri, aile ve toplumdaki yüksek yoksulluk ve güç dinamikleri nedeniyle erkeklerden farklı olabilir⁸². UNDP'nin adalete erişim tanımını temel alan çatışma dışı ortamlarla ilgili haritalama raporu kadınların adalete erişimini şu şekilde tanımlamaktadır: “Özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan adil, etkili, uygun fiyatlı ve hesap verebilir mekanizmalara kadınların erişmesi hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve çatışmaların çözümü. Bu, kadınların resmi ve gayri resmi adalet sistemleri yoluyla adil ve adil bir çözüm arama ve elde etme yeteneğini ve kanun yapma süreçlerini ve kurumlarını etkileme ve bunlara katılma yeteneğini de içeriyor.”⁸³

⁷⁷ A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming, The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 2018.

⁷⁸ UNODC, “Gender in the Criminal Justice Assessment Tool”, in Criminal Justice Assessment Toolkit, New York, United Nations, 2010.

⁷⁹ Teresa Marchioni, A Framework for Measuring Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women, (New York, 2015). Report commissioned by UN Women realized in partnership with the Council of Europe.

⁸⁰ UNDP, Access to Justice Practice Note, New York, 2004.

⁸¹ United Nations, United Nations Guidance Note for Effective Use and Development of National Capacity in Post-Conflict Contexts, New York, 2013, s. 6-13.

⁸² A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming, s.17.

Erkekler ve kadınlar arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin etkisini gidermek için dünya çapında adalet reformlarına ihtiyaç vardır⁸⁴. Adalet erişim, çatışmanın önlenmesi ve barışın sürdürülmesi için önemli bir boyuttur. CEDAW Genel Tavsiye No.30 Çatışmayı Önleme, Çatışma ve Çatışma Sonrası Durumlardaki Kadınlar ve CEDAW Kadınların Adalet Erişimi Hakkında Genel Tavsiye No. 33 kadınlar için adalet sunumunda bir paradigma değişikliğine işaret etmektedir. Adalet sunumunun kalkınma, çatışma, çatışma sonrası ve diğer kriz biçimleri arasında geçiş yapması gerektiğini vurgulamaktadırlar, çünkü kadınlar ve kızlar tüm bu ortamlarda şiddet ve diğer ihlal biçimleriyle karşı karşıyadır. Genel olarak, kadınların adalet erişimi⁸⁵:

- Kadın haklarının uygulanmasının bir aracıdır: Tarafsız adalet kurumları, kadın haklarının insan hakları olduğuna işaret eder ve bu bağlamda kadınlara karşı ayrımcılık ortadan kaldırılır ve yasalar ve standartlar yürürlüğe konur ve uygulanır.
- Barışı ve hukukun üstünlüğünü sürdürmenin merkezinde yer alır: Çatışma öncesinde, sırasında veya sonrasında kadınların adalet erişiminin önündeki birçok engeli ele almak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak için çok önemlidir.
- Kadınlara karşı cezasız kalmaya karşı mücadeleye katkıda bulunur: Adaletin mevcudiyeti, kadın haklarının insan hakları olduğunu ve bu hakların ihlali suçlarının hesaba katılması gerektiğini gösterir.
- Yoksulluk ve dışlanma ile mücadele: Adalet erişim, arazi ve konut gibi ekonomik varlıkların korunması yoluyla yoksullukla mücadele için kritik bir yoldur. Kadınların mülkiyet haklarının güçlendirilmesi, gelir yaratmayı, tarımsal üretkenliği ve gıda güvenliğini de desteklemektedir.

⁸³ UNDP, Access to Justice, bkz.

https://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/democratic-governance/dg-publications-for-website/access-to-justice-practice-note/Justice_PN_En.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2020)

⁸⁴ A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming, s.18.

⁸⁵ A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming, s.18.

- Ekonomik sömürü ve istismardan korur: Adalet eşit olmayan ücret, cinsel taciz ve fiziksel zarara karşı yasal yollara başvurur. Kadınlar adalete erişerek haksız emek uygulamalarına ve sömürüye hitap edebilirler.

Yapısal sorunlara ekonomik açıdan yaklaşan Troup⁸⁶, Commonwealth ve Eyaletler arasındaki adli yardım finansmanı düzenlemelerinde yapılan değişiklik ve kadınların adalete erişiminin sonuçları üzerinde odaklanmıştır. Bu değişiklik temelde adli yardımda yapılan kesintileri kapsamakla birlikte, Troup bu kesintilerden en çok kadınların, yoksul kadınların, yaşlı kadınların, engelli kadınların ve İngilizce ana dili olmayan kadınların etkilendiğini belirtmektedir. Toplumda adalet sisteminin zaten erişiminin zor ve gizemle örtülü olduğunu, bunun yanında bir de kadınların erkeklerinkinden daha düşük sosyal ekonomik konumda olduklarını dolayısıyla finansal kaynaklara daha az erişimin getirdiği birtakım sorunlara odaklanmaktadır. Pek çok kadın, belirli bir sorunun yasal yönleri veya yasal seçenekleri hakkında çok az bilgiye sahiptir. Bu tür sorunlar, kadınların adalete ve kanun önünde eşitliğe erişimlerinin ciddi şekilde tehlikeye atılması anlamına gelmektedir. Başlıca sorun ise adli yardım hizmetini kesinti olmadan tam ve eksiksiz olarak alamamak şeklinde belirtmektedir⁸⁷.

Yapısal sorunlara odaklanan çalışmalarda görüldüğü üzere, kadınların adalete erişimini engelleyen birçok faktör bulunmaktadır. Adil bir çözüm arayamama ve kanun önünde eşitlik başlıca sorunlardandır.

3.1.2. Sosyal Devlete Odaklanan Çalışmalar

Uluslararası diğer çalışmalardan hareketle Stewart⁸⁸'ın, araştırmasında gösterdiği üzere cinsiyet ayrımcılığı süreçleri aileden başlar ve mahkemelere kadar devam eder. Her ne kadar aileler ve topluluklar tarafından üretilmiş gibi görüne de

⁸⁶ Troup, Maggie. "Cuts to Legal Aid: The Impact on Women's Access to Justice", Australian Feminist Law Journal, 9:1, 151-158.

⁸⁷ Troup, 9:1, 156.

⁸⁸ Gender and Access to Justice in sub-Saharan Africa, Conference report, 2008, s. 16.

cinsiyet ve dezavantaj muamelesi yine de devlet ve mahkemeler gibi sözde tarafsız kurumlar tarafından politika ve yasalar biçiminde yeniden üretilmektedir. Tanzania'dan, çoğu Afrika ülkesinin tanımlayabileceği bir vaka çalışması kullanarak, kadınların krediye erişmesini sağlayacak hükümet politikalarının sadece ailelerin ve toplulukların kadınlara teminat olarak kullanılabilecek bir pay vermeyi reddettiği için boşa gitmediğini gösterdi ve kredi almak, ancak arazi dağılımına ilişkin devlet politikaları nedeniyle mülkiyet transferi ve miras erkekleri kadınlara tercih etti⁸⁹.

Kadınların adalete eşit erişimi ile ilgili sosyal devlete odaklanan çalışmaların da başlıca konusunu oluştursa da yoksulluk, güvenlik, vb. konular da bu çalışmalarda yer almıştır⁹⁰. Birleşmiş Milletlerin Afganistan'daki kadınların adalete erişimi ile ilgili çalışması bu endişe ile yazılmıştır. Bu çalışma, Afganistan kadınları üzerinden bir tartışma yürütse de temelde aynı problemler ve mücadelelere değindiği için literatürde konu edinilmiştir. Buna göre, kadınların adalete erişiminde en önemli engel yoksulluk ve güvenlik meseleleridir. Adalete erişim doğrudan yoksulluk ile ilişkilidir⁹¹. Bu nedenle, fakir olmak, kaynaklara erişimi sınırlayan ana faktörlerden biridir. Afgan kadınlarının çoğu finansal nedenlerden dolayı hukuk sisteminden kaçınmaktadır. Afgan kadınlarının Afgan erkeklerinden fakir olma olasılığı çok daha fazladır. Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu 2007⁹²'ye göre Afganistan nüfusunun %48,9'u kadın; kadınlar erkek ücretinin %50-60'ını almaktadır. Kadın yoksulluğu, insan haklarının geniş çaplı ihlallerine neden olmaktadır. Güvenlik açısından ise, güvenlik, endişe özgürlüğü ve can, onur ve mal kaybı korkusu demektir. Afganistan'daki şeylerin büyük resminde güvensiz bir ortam, insanların istihdam fırsatları ve gelirleri üzerinde doğrudan etkisi olan yatırım ve yeniden inşa projelerini caydırıyor. Ayrıca, güvenlik devlet inşası ve otorite ile hukukun üstünlüğü üzerinde etkili

⁸⁹ Conference report, s. 16.

⁹⁰ UN, Women's Access to Justice: Problems and Challenges, s. 9.

⁹¹ UN, Women's Access to Justice: Problems and Challenges, s. 15.

⁹² UN Fact Sheet bkz. http://www.unama-afg.org/docs/_UN-Docs/_factsheets/07mayUNIFEM-fact-sheet.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

olmaktadır. Araştırma bulgularına göre, bireysel düzeyde, hayatlarından ve sosyal rezalet korkusuyla bazı Afgan kadınları adalet aramaktan caydırılmaktadır⁹³.

Sosyal devlet ilkesine dayalı çalışmada Addario⁹⁴ Kanada örneği üzerinden hareket etmiştir. Adli yardım hizmetlerini hem sosyal devlet prensibi hem de toplumsal cinsiyeti dikkate alan bir bakış açısıyla da değerlendirmiştir.

- Erişilebilirlik — adli yardım hizmetlerinin ne ölçüde kullanıcı dostu olduğu ve hizmet ettikleri çeşitli topluluklar;
- Kapsam ve mali uygunluk — müvekkilin hukuki yardıma erişip erişemeyeceği belirli sorunlar ve müşterinin mali uygunluk kriterlerini karşılayıp karşılamadığı;
- Hizmet kalitesi — müvekkilin adli yardımdan alınan hizmetin kalitesini nasıl algıladığı.

Addario bu çalışmada, Kanada'daki birçok ilde, erişilebilirlikle ilgili temel sorunların henüz çözülmediğini belirtmiştir. Örneğin Alberta'da kadınlar bir adli yardım danışmanından randevu alamazlar⁹⁵. Kadınlar, sabah 7:00'ye kadar gelmeleri halinde muhtemelen aynı gün bir danışmanla görüşebilirler ancak kadınlar her zaman bir adli yardım danışmanı görme hakkına sahip değildir⁹⁶.

Sosyal devlete odaklanan çalışmalar kapsamında hükümet politikaları, yoksulluk ve sosyal devlet ilkesi belirleyici unsur olarak kadınların adaletle erişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak çalışmalar gösteriyor ki, sosyal devlet ilkesinin uygulanma yetersizliği yapısal sorunlara da yol açmaktadır.

⁹³ Women's Access to Justice: Problems and Challenges, s. 16.

⁹⁴ Addario, Lisa. Getting a Foot in the door: Women, civil legal aid and access to Justice, Canadian Cataloguing in Publication Data, 1998, sayfa 11-16.

⁹⁵ Addario, 1998, sayfa 12.

⁹⁶ Addario, 1998, sayfa 15.

3.1.3. Adalete Erişimde Cinsiyete Duyarlılığa Odaklanan Çalışmalar

Kadınların adalete erişimini ölçmek için bir çerçeve oluşturmaya başlandığı zaman, literatürde çoğunlukla “kadınların karşılaştığı belli zorluklar” konuşulmuştur⁹⁷. Kadınlar için adalet, her şeyden önce, CEDAW gibi bir dizi temel insan hakları anlaşmasına yansıyan temel bir insan hakkıdır⁹⁸. Adaletin reddi; şiddet ve çatışma, yerleşik yoksulluk, eşitsizlik ve dışlanmanın hem nedeni hem de sonucu olabilir. Bu, kadınların katılımını, adaletini ve güvenliğini ilerletmek için yapılan reformlar ve yatırımlar konusunu desteklemektedir⁹⁹. Justice for Women High Level Group Report’a göre, İnsani Gelişme Endeksi, ortalama gelir, sağlık ve eğitim düzeylerini yakalayan, ulusal başarının yaygın olarak kullanılan bir ölçüsüdür. Daha yüksek düzeyde kadın katılımı, adalet ve güvenlik, bireyler, aileler ve toplumlar için insani gelişmede daha büyük başarılarla ilişkilidir. Kadının güçlendirilmesi, çeşitli kanallardan insani gelişme kazanımları sağlayabilir. Örneğin hane halkı geliri tarafından kontrol edilen kadınlar, çocukların eğitim ve sağlık harcamalarını artırma eğilimindedir¹⁰⁰. Yine rapora göre, politikanın uygulanması açıktır: ekonomik büyümeyi artırmak isteyen hükümetler, kadınlar ve erkekler için ekonomide eşit bir oyun alanı sağlamak için yasalarını gözden geçirmeli ve gerektiğinde reform yapmalıdır. Engellerin kaldırılmasının ötesinde, işgücü piyasasında daha fazla adalet- cinsel taciz için telafiler, eşit olmayan ücret karşılığında düzeltme, çalışan kadınların kolektif sesine karşı koruma ve kadınların adalet ihtiyaçlarına cevap veren mahkemeler- kadınların ekonomiye katılımını artırmak, ancak bu faydalar bugüne kadar küresel ekonomik terimlerle ölçülmemiştir¹⁰¹. Equality and Human Rights Commission kadınların adalete

⁹⁷ A Framework for Measuring Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women, Teresa Marchiori Justice Reform Specialist, bkz. <https://rm.coe.int/1680631f55> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

⁹⁸ Justice for Women, High Level Group Report, 2019, s. 36. bkz <https://www.idlo.int/sites/default/files/pdfs/publications/Justice%20For%20Women%20Report%20FINAL.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

⁹⁹ Justice for Women High Level Group Report, s. 36.

¹⁰⁰ Justice for Women High Level Group Report, s. 39.

¹⁰¹ Justice for Women High Level Group Report, s. 44.

erişimini literatürde tartışırken¹⁰²; devletler, 'kadınların gerektiğinde yasal yardım ve yardımlarla uygun fiyatlı, erişilebilir ve zamanında çözümlere başvurmasını sağlamalıdır' ve 'adalet sistemlerinin kadınlar için ekonomik olarak erişilebilir olmasını sağlamada çok önemli bir unsur, ücretsiz veya düşük maliyetli hukukun sağlanmasıdır; yardım, tavsiye ve temsil, hukukun tüm alanlarında adli ve yarı yargı süreçleri' fikrini savunmuştur. Gormley ise konuya toplumsal cinsiyete dayalı şiddet için adalet erişim açısından bakar. Gormley,¹⁰³ cinsiyete dayalı şiddet için adalet erişim, devletlerin kadına yönelik şiddeti bir suç olarak tanıyan bir dizi önlem alması ve soruşturma, kovuşturma ve etkili hukuk yollarına ve tazminatlara erişilmesini sağlayacak uygun prosedürlerin mevcut olmasını sağlaması gerektiği anlamına geldiğini belirtir. Gormley'e göre, 1990'lı yılların başından bu yana, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve farkındalık sorununun uluslararası kabul görmesi, bunun kadınların ve kızların uluslararası hukuka uygun olarak erişebilmeleri gereken tüm haklara erişme ve bunlardan yararlanma yeteneklerini etkilediğini göstermektedir.

Ataerkil toplum ve kadınların ikincil konumunu tartışmaya açan ve kadınların adalet erişimini ele alan çalışmalarında Kangas ve arkadaşları¹⁰⁴ şunları belirtmiştir: Kadının toplumdaki ikincil konumu birçok ulusal yasal sisteme yansımaktadır. Kadınlar ve kızlar genellikle aile hukuku, mülkiyet ve miras hakları ve istihdam konusunda ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Kadınlar da sıklıkla adalet kurumlarına erişimde zorluklarla karşılaşmaktadır. Yoksulluk, kaynaklara sınırlı erişime sahip olması ve dolayısıyla daha yüksek yoksulluk seviyesi ile karşılaşması erkeklerden daha fazla olan kadınlar için önemli bir engeldir. Kadınlar da adalet erişimde kurumsal engellerle karşılaşmaktadır. Erkek egemen yargı ve güvenlik kurumlarında çok az kadın temsil edilmektedir. Polis memurları, savcılar ve

¹⁰² Legal aid reforms and women's access to justice, Equality and Human Rights Commission, 2016, s. 5. bkz. https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/cedaw_follow-up_report_march_2016_update.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹⁰³ Lisa Gormley, Women's Access to Justice for Gender-Based Violence: A Practitioners' Guide (Practitioners' Guide Series Book 12, 2017).

¹⁰⁴ Ann Kangas, Huma Haider and Erika Fraser, Topic Guide on Gender, GSDRC, 2014, s. 18. <https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/07/gender.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

hakimler de dahil olmak üzere erkek personel, kadınları ihtilaf veya suç bildirmekten caydırabilir. GSDRC makalesinde özellikle aile içi şiddet ve tecavüz gibi hassas konuların utanç ve damgalanma korkusu nedeniyle bildirilmemesinin üzerinde de durulmaktadır. Kadınlar homojen bir grup değildir. Yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliğine ek olarak, yaş, etnik grup, din ve engellilik temelinde de ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu ayrımcılık kesişimi, kadınların haklara erişimine bakıldığında önemlidir. Herhangi bir anda birden fazla ayrımcılığa maruz kalmak, kadınların ve erkeklerin haklarına erişimini zorlaştırır. Kadınların ve kız çocuklarının karşılaştığı orantısız ayrımcılığı ele alan bir dizi uluslararası araç mevcuttur. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) bunlar için kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

CEDAW'ın kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesine karşı sunduğu kapsayıcı çerçeveye odaklanan Bridgman¹⁰⁵, kadınların adalete erişimi gelişim, özgürlük, doğal haklar ve yasal haklar açısından incelemiştir. Buna göre, adalete erişimin sağlanması yasal gelişmenin bir yönüdür. Gelişim teorisine göre her bir bireysel özgürlük, bir bütün olarak insani gelişmenin kurucu bir bileşenidir. Gelişimin (ya da özgürlüğün) çeşitli yönleri hem temel gelişim araçları hem de kendi içlerinde sonlandırılmalıdır. Böylece kadınların adalete erişim özgürlüğünün sağlanması ve kalkınmanın sosyal, politik ve ekonomik yönleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dahası, kadınların adalete erişimi, gelişimin sonu ve kalkınmanın diğer tüm yönleri için bir araç olan hukukun üstünlüğü açısından etkilidir¹⁰⁶. Hukuki gelişme, kendi başına bir amaç olarak, tüm insanların haklarını ve haklarını kullanma kabiliyetini (yani özgürlüklerini) geliştirmelidir. Toplumdaki tüm sektörlerin adalete erişimi olmalıdır- erkekler ve kadınlar, gençler ve yaşlılar, zenginler ve yoksullar. Kadınlar için adalete adil ve eşit erişim olmadan, bir ülke diğer alanlarda ne kadar ilerlemiş olursa olsun kendisini “gelişmiş” olarak adlandıramaz. Kadınlar için adalete eşit erişim, kadınların ve erkeklerin doğal

¹⁰⁵ Tess Bridgman, The Relationship Between Women's Access to Justice and Development, Faculty of Law, University of Otago, 2007.

¹⁰⁶ Bridgman, s. 21.

eşitliğinin tanınmasını gerektirir. Her ne kadar bazı haklar tartışmalı olarak kültürel olarak spesifik olsa da kadınların eşit ve adil muamele görmesi hakkı evrensel bir değeri ve dolayısıyla meşru bir kalkınma hedefini yansıtan evrensel bir haktır¹⁰⁷. Uluslararası hukuktan elde edilen kanıtlar, kadınların eşitliğinin evrensel bir değer olduğunu da ortaya koymaktadır. Kadınlara adil, eşit ve adil davranılması birçok uluslararası insan hakları belgesinde tanınan bir haktır. Örneğin, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin (ICCPR) 100 Maddesi 2 (1), Taraf Devletlerin cinsiyet gibi herhangi bir ayrım gözetmeksizin Sözleşmede tanınan haklara saygı duymasını ve tüm bireylere saygı göstermesini taahhüt eder. Dolayısıyla, kadınların eşitliği tüm toplumlarda mevcut olması gereken evrensel bir insan hakkı olduğundan, kadınların adalete erişimi kendi içinde önemli bir gelişmedir. Yasal sistemi kullanma konusunda eşit kapasiteye sahip olan kadınlar toplumda eşitliğe ulaşamamıştır¹⁰⁸. İnsani gelişmenin tüm yönleri- sosyal, politik, ekonomik ve legal- birbirine bağlıdır. Kadınların adalete erişiminin iyileştirilmesinin diğer gelişme alanlarında önemli bir etkisi olabilir. Örneğin, aile içi veya cinsel şiddet ve kadın haklarının gerçek olarak tanınması ve bu haklara saygı gibi suçlarla ilgili olarak kadınlar için etkili ve adil çözümler kadınlara yönelik sosyal tutumlarda bir değişikliğe yol açabilir. Siyasi açıdan, adalete erişimin bir yönü olarak kadınların yasal olarak güçlendirilmesi, kadınların siyasi olarak daha aktif hale gelmesine neden olabilir ve böylece toplumun her alanına tam olarak dahil olma yeteneklerini geliştirebilir. Dahası, bu artış kadınların katılımı daha sağlam bir demokrasiyle sonuçlandırabilir¹⁰⁹.

Kadınların siyasi olarak katılımını farklı ülkeler bazında tartışan UN Women 2016 yılında yaptığı çalışmada kadınların adalete erişiminde 5 ayrı ülkeye odaklanmıştır¹¹⁰. Kadınların adalete erişimi ile ilgili 3 ana soruyu sorarak yola çıkmışlardır. “Ülkenizdeki adalete erişimde cinsiyet farklılıkları nelerdir? Adalet

¹⁰⁷ Bridgman, s. 23.

¹⁰⁸ Bridgman, s. 25.

¹⁰⁹ Bridgman, s. 28.

¹¹⁰ Barriers, Remedies And Good Practices For Women's Access To Justice In Five Eastern Partnership Countries, 2016.

sistemi kadınların ihtiyaçlarına ne kadar duyarlı? Adalet sisteminin cinsiyet duyarlılığını artırmak için ne yapılabilir?¹¹¹” Ancak araştırmacılar bu soruların cevaplarının hemen hemen aynı olduğunu fark etmişlerdir. Beş çalışmanın tümü de benzer bir dizi tema ve konu etrafında yapılandırılmıştır. Her çalışmanın ilk kısmı, yasama ve politika çerçevelerinin yanı sıra kadınların adalete erişimini etkileyen uygulama ve mekanizmaları analiz ederek adalete erişimdeki cinsiyet boşluklarını ele almaktadır. Kadınların adalete erişiminin önündeki sosyoekonomik ve kültürel engeller de bu ilk bölümde ele alınmaktadır. Her çalışmanın ikinci bölümü, ilgili ülkedeki adalet sisteminin cinsiyete duyarlılığını incelemektedir. Aşağıdaki konular beş çalışmada da ele alınmıştır¹¹²: kadınların mahkemelere erişimi; mahkeme başvuru sahipleri hakkında cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin mevcut olup olmadığı; hukuk uzmanları, özellikle yargı arasındaki toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve hukuk profesyonellerinin ilk ve ileri eğitiminde cinsiyet eşitliği eğitiminin mevcudiyeti. Her çalışmanın üçüncü kısmı mevcut çözümleri ve iyi uygulamaları sunar ve bir dizi öneri formüle eder. İlgili olduğunda ve bu genel tema ve meselelerin ele alınması kapsamında mümkün olduğu ölçüde, kırsal alanlardaki kadınlar, engelli kadınlar, yaşlı kadınlar, etnik azınlıklardan kadınlar, kadınlar gibi dezavantajlı gruplardan kadınları etkileyen engellere dikkat edilmiştir. Beş çalışma aynı zamanda kadınların adalete erişiminde bazı ortak sosyoekonomik ve kültürel engelleri ortaya koymaktadır. Birincisi, kadınların ekonomik bağımlılığı veya erkeklere karşı ekonomik eşitsizliği, kadınların yasal işlemlerde sıklıkla ihtiyaç duydukları kaynaklara daha az erişmesine yol açtığı için önemli bir engeldir. Kadınların daha düşük istihdam oranlarına ve özellikle çalışanlar veya girişimciler olarak iş sektörüne önemli ölçüde daha az katılımlarının yanı sıra, beş ülkede de cinsiyetler arasında önemli bir fark vardır. İkincisi, ataerkil tutumlar ve inançlar, erkeklerin kadınlara üstünlüğü ve kadınları esas olarak bakıcı ve erkekleri ekmek kazanan olarak gören ayrı cinsiyet rollerinin doğallığı konusunda devam etmektedir. Erkeklerin üstünlüğüne olan inanç, erkeklerin lehine çarpık cinsiyet

¹¹¹ Barriers, Remedies And Good Practices For Women’s Access To Justice In Five Eastern Partnership Countries s. 6.

¹¹² Barriers, Remedies And Good Practices For Women’s Access To Justice In Five Eastern Partnership Countries s. 6.

oranlarıyla sonuçlanan ve kadın haklarının ciddi bir ihlalini temsil eden halen mevcut doğum öncesi cinsiyet seçimi uygulamasının temelini oluşturmaktadır. Aynı cinsiyete dayalı tutumlar, beş ülkede aile içi şiddetin yüksek toplumsal hoşgörüsünün ve hatta meşruiyetinin de altında yatan unsurlardır. Üçüncüsü, sosyoekonomik engeller arasında bilgiye erişim eksikliği, özellikle kırsal alanlardan gelen kadınlar için önemli bir engeldir¹¹³. Beş çalışma, beş ülkedeki adalet sistemlerinin cinsiyete karşı sınırlı duyarlılığına dair çok sayıda kanıt sunmaktadır. Çalışmalar, yargı kararlarında uluslararası standartların çok sınırlı kullanımının bulunduğunu ortaya koymuştur. Beş ülkenin bazılarında kadınlar yargı alanında önemli ölçüde temsil edilmiyor. Cinsiyet stereo tipleri adalet sisteminde devam eder ve yaş, etnik köken veya sosyal statü ile bağlantılı diğer stereo tiplerle birleştirilir. Beş ulusal çalışma, özellikle cinsiyete dayalı şiddet mağduru kadınları etkileyen bu stereo tiplerin örneklerini sunmaktadır¹¹⁴.

3.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalarda Kadınların Adalete Erişimi

Türkiye’de kadınların adalete erişimi meselesinde adli yardım ekseninde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılık içerisinde literatüre katkı sağlayan çalışmalar derlenmeye çalışılmıştır. Bu derlemeye göre adli yardım çalışmalarının çoğunlukla; yapısal temelli zorluklara, ekonomik temelli zorluklara, adli yardım bürolarının rolüne, adli yardım mekanizmasının adalete erişimi sağlamadaki rolüne odaklandığı tespit edilmiştir.

Yapısal temelli zorluklara odaklanan çalışmalar arasında Hatipoğlu Aydın¹¹⁵, bu konuyu sosyolojik olarak ele almaktadır. Aydın’a göre “kitaplardaki hukuk” ile “gerçek hayattaki hukuk” birbirinden tamamen olmasa da oldukça farklıdır. Bu iki alan arasındaki ayrıma odaklanan Aydın, hukuku bir sosyal bilim olarak görürsek eğer, farkın daha net ortaya çıkacağını iddia eder. Öyle ki,

¹¹³ Barriers, Remedies And Good Practices For Women’s Access To Justice In Five Eastern Partnership Countries s. 7.

¹¹⁴ Barriers, Remedies And Good Practices For Women’s Access To Justice In Five Eastern Partnership Countries s. 8.

¹¹⁵ Duygu Hatipoğlu Aydın, Kadınların Adalete Erişimi, Ankara Barosu Dergisi, 2015/4 , s. 80-85.

uygulamanın hukuk kitaplarındakinden nasıl da farklı olduğunu bu şekilde açıklar. Çoğunluğu kadın-erkek eşitsizliğinden kaynaklı, hukuksal düzenlemeleri yapanlar erkeklerdir. Kadınların buradaki varlığı oldukça sınırlıdır. Hukuksal düzenlemeleri değiştirebilmek için her şeyden önce bu alanda varlık gösterebilmek gerekir.¹¹⁶ Öğrenim düzeyine ve cinsiyete göre Türkiye nüfusuna bakıldığında, 2014 yılı verilerine¹¹⁷ göre, okuma-yazma bilmeyen kadın sayısı 2.617.566 iken, okuma-yazma bilmeyen erkek sayısı 553.704'tür. İlköğretim mezunu kadın sayısı 5.256.806 iken, erkek mezun sayısı 6.729.630'dur. 6 yaş ve üstü okuma-yazma bilmeyen kadınların oranı %9 iken erkeklerin ise %1,8'dir. 2009 verilerine bakıldığı zaman ise, veriler kız öğrencilerin bilinen veya bilinmeyen bazı nedenlerden dolayı ilköğretime devam edemediklerini ve devam edemeyen erkek öğrencilerin sayıca iki katı olduğunu göstermektedir¹¹⁸. Görüldüğü üzere, okur-yazar kadın ve erkek rakamları arasındaki fark oldukça fazladır. Kaldı ki, okur-yazar bir kadın, mahkeme deneyimi yok ise hukuki okur-yazarlığa aşına değil ise, bu kadının adalete erişiminde yine bir engel olarak karşısına çıkar. Yalnızca hukuk dili, okuma-yazma, toplumsal cinsiyet rolleri, yasalar, uygulamadaki farklılıklar gibi değişkenler yoktur. Bunların yanı sıra, mahkemeler ve mahkemelerin işleyişi de kadınların önüne çıkan engellerdir. Hâkim sayılarının oranları da yapısal temelli engeller arasındadır.

Ekonomik temelli zorluklara odaklanan çalışmalar arasında Kepekçi, ataerkil sistem ve mülkiyet dağılımı; erkeklik çalışmaları, ataerkil sistemi ve feminizmi konu edinmiştir. Kadın ve erkek konusunda birçok konuyu ele alan bu çalışmaların esas odağı ataerkil sistem olmuştur. Bu sisteme göre belirtilen erkeklik kalıpları, erkekleri tek bir kalıba sokarak, tek bir erkek yaratır. Ancak tek bir erkek kalıbı olmadığı gibi farklı erkeklikler olduğunu ve bunların da sürekli değişen bir halde olduklarını belirtir. Ataerkil söylem ve patriarkal sistem yalnızca kadınları

¹¹⁶ Susan S. Silbey, "Law and Society Movement," Ed. Herbert M. Kritzer, Legal Systems of the World: A Political, Social and Cultural Encyclopedia (Santa Barbara, California: ABC CLIO, 2002), 861.

¹¹⁷ Kevser Özaydınlık, Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Yıl: 14 Sayı: 33 Tarih: Temmuz-Aralık 2014, s. 98.

¹¹⁸ Özaydınlık, 2014, s. 99.

değil erkekleri de pratik yaşamda etkilemektedir. Bazı temel sorumluluklar ve görünümler yüklenen erkekler, kendileri için belirlenmiş bu güvenli alanda pratiklerini sürdürmektedirler¹¹⁹. Dermen, kadınların adalete erişimini ataerkil sistemini sorunlu bir kavram olarak tanımlayarak ele almıştır. Ataerkil sistemi anlamaya ve anlatmaya çalışırken bunu hep kadınlar üzerinden yapılmaya çalışıldığını, dolayısıyla erkekler üzerinden tanımlamalar ve açıklamaların çok az yapıldığını ifade eder. Ona göre ataerkil sistemde kuralları belirleyenler hep erkeklerdir ve onların etrafında gezinir¹²⁰. Bu noktada, mülkiyet dağılımı kurallarını belirleyenler de hep erkekler olmuştur. Dünya üzerinde erkekler tüm mülklerin yüzde 90'ına sahipken kadınlar yüzde 10'una sahiptir¹²¹. Mülkiyet oranlarındaki bu farklılık ekonomik temelli engellerin başlıca başlıklarından biridir.

Ekonomik temelli sorunları ele alan bir başka çalışma, Topgül'ün¹²² makalesinde, yoksulluğu minimum yaşam standardı olarak tanımlanan temel ihtiyaçları karşılamayı bile yapamayacak halde olması olarak tanımlar. Yoksulluğu araştırmak ve açıklamak için ise birçok etkenin bir arada olduğundan bahseder. Ona göre kadınlar, yoksulluktan erkeklerden daha fazla etkilenirler. Çünkü ona göre, kadınlar çalışsalar bile daha düşük ücretlere, daha uzun saatler ve sigortasız veya legal olmayan şekillerde çalışmaktadırlar¹²³. Kaynakların dağılımından kaynaklanan yoksulluk, kadınları oldukça etkilemektedir. Kaynakların dağılımı ise daha önceki başlıkta belirtildiği üzere ataerkil sistemin kurallarına göre belirlenmektedir. Bu bağlamda, Öztürk & Çetin kadın yoksulluğunu ayrımcılık ve düşük ücret olarak 2 ana başlıkta incelemişlerdir¹²⁴. 1980'li yıllarda kadınların çalışma oranlarına bakan Öztürk & Çetin yüzde 53 kadının çalışma hayatında

¹¹⁹ Egemen Kepekçi, (Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün Mü? Kadın Araştırmaları Dergisi, 2012, 86(11), s. 59–86.

¹²⁰ Çağdaş Dermen, Erkeklik, Ataerkilik ve İktidar İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, 2003, s.10.

¹²¹ Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Kadınlar Raporu, Haziran 2004, s. 10.

¹²² Seda Topgül, Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması, e-arşiv Anadolu, 2013, s. 3.

¹²³ Topgül, s.3.

¹²⁴ Mustafa Öztürk & Başak Çetin, Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar, Journal of Yasar University, 2012, 3(11), s. 2672.

olduğunu ancak buna rağmen düşük ücretle çalışmaktan kaynaklı erkeklere oranla çok daha az kazandıklarını belirtir. Açıkgöz ise bu kadınları, *çalışan yoksullar olarak kadınlar*¹²⁵ olarak tanımlar. İstihdam politikaları, ataerkil sistem ve kadın yoksulluğu ile yakından bağlantılı bir konudur. Bağlamlar arası geçişte önemli bir noktada durur. 1994 yılında yapılan GAP -Güneydoğu Anadolu Projesi- Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması¹²⁶ kapsamında kalkınma süreçlerinde kadınların rolünün azlığı, bunun nedenleri ve önleyici alternatif yöntemler tartışılır. Kadınların kalkınmada rol sahibi olmasını sağlamak için öncelikle onlara istihdam alanları yaratmak gerekmektedir. Öyle ki, araştırmada kadını barındırmayan hiçbir kalkınma projesinin başarılı olamayacağı iddiası ortaya atılır¹²⁷. Yine aynı araştırmada başka bir araştırmanın istatistikî verileri paylaşılmıştır. 1991 yılında yapılan DİE (TÜİK) Hane Halkı İş Gücü Anketi¹²⁸ verilerine göre tarım sektöründe 4. 797.159 kadın çalışırken 4.262.817 erkek çalışmaktadır. “Kadının istihdama katılımı açısından Türkiye OECD ülkeleri arasında %27,8 ile son sıradadır.”¹²⁹.

Kadınların adalete erişiminde yapısal ve ekonomik zorlukları ele alan Ayata¹³⁰, yüksek lisans tezinde Türkiye’de kadınların adalete erişimini kolaylaştıran yapıları incelemiştir. Bu kapsamda adalete erişimdeki engellerden bahsederken bu engellerin başında adli yardım sisteminin yetersizliğinden başlamıştır. Bu yetersizlikten dolayı adli yardım bürolarının dışında birçok kadın hakları alanında faaliyet gösteren kadın örgütlerinin çalışmalar yaptığını da ayrıca belirtmektedir. Ayata’ya göre adalete erişim kavramı Türkiye’de ilk bakışta adli

¹²⁵ Reşat Açıkgöz, Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, Yardım ve Dayanışma, 2010 1(2), s. 51.

¹²⁶ GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması, Ankara, 1994, giriş bölümü. bkz. <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=da99ad75c2> (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

¹²⁷ GAP Araştırması, s. 1.

¹²⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, Hanehalkı işgücü anketi, Ankara, 1991. <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (Erişim Tarihi: 17.02.2020)

¹²⁹ Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?, İstanbul, 2014, s. 114.

¹³⁰ Ayata, Gökçeçiçek “Kadınların Adalete Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar ve Sivil Toplumun Rolü”, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Yüksek Lisans Tezi, 2009, sayfa 3.

yardım olarak algılanmaktadır¹³¹. Adalet erişimin yalnızca adli yardımdan ibaret olmadığını özellikle vurgulayan Ayata, birçok baronun adli yardım bürosuna bağlı kadın hakları merkezi olduğunu belirtmektedir. Konu ile ilgili birtakım istatistik veriler paylaşan Ayata, İstanbul Barosunun 2006 yılında açıkladığı verileri¹³² de paylaşarak; adli yardım bürosuna başvuran 4427 kadının 4277'sinin boşanma sebebiyle başvuru yaptığını belirtmektedir¹³³. Çalışmada önemle vurgulanan bir diğer konu ise kadınların adli yardım sisteminden haberdar olmadığı, haberdar olsa dahi uzun süreçler ve uğraşlar sebebiyle vazgeçmeye yatkın olduklarıdır¹³⁴.

Adalet erişim süreçlerinde kadınların karşılaştıkları engellerin hukuki hizmetlere erişim, adli yardım, yasal eşitlik gibi birçok süreçte etkili olduğunu ifade eden Aydın & Aydın¹³⁵ çalışmalarında adalet erişim süreçlerinde kadınların durumunu değerlendirmektedir. Eşit koşullarda erişilebilir ve yasal eşitliğin birleşme noktalarından biri olan adli makamlara sevk, erişim, hukuki bilgiler, dava açma süreçlerindeki ekonomik kaygılar, kentsel ulaşım olanakları vb., genel olarak yoksulluk, eğitim, gündelik yaşam, kentsel yaşam gibi süreçlerdeki eşitsizlik, kadınların konumlarını değiştiren faktörlerden bazıları olarak bu çalışmada ele alınmaktadır¹³⁶. Çalışmanın sonucuna göre her şeyden önce, kadın haklarını koruyan yeterli yasal mekanizmaların ve normatif çerçevelerin eksikliği adalet erişim sorunudur. Kadınları güçlendirmek için hem kanun yapma sürecinde hem de uygulamada eşitlikçi bir bakış açısının benimsenmesi gerekmektedir. Hukukta hak kaybına yol açan tutarsızlıklar ve uygulamalar, mevcut durum daha iyi gözlemlenerek tespit edilerek çözüme kavuşturulabilir. Kanun yapma sürecinde ayrımcılık ve cinsiyete karşı duyarlı duruşun korunması ve bu ilkelere uygun kanunların yapılması, kabul edilmesi ve uygulanması, kadınların adalet erişiminin

¹³¹ Ayata, 2009, sayfa 9.

¹³² İstanbul Barosu, İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2006-2008, İstanbul 2008, sayfa 308-309.

¹³³ Ayata, 2009, sayfa 100.

¹³⁴ Ayata, 2009, sayfa 106.

¹³⁵ Aydın, Duygu Hatipoğlu & Aydın, Mustafa Berkay "The gender of justice system: Women's access to justice in Turkey, International Journal of Law, Crime and Justice 47(2016), 71-84.

¹³⁶ Aydın & Aydın, 2016, 78.

önündeki önemli bir engeli ortadan kaldıracaktır. Kadın hakları konusundaki bilgi eksikliği, adalete erişimlerini de engellemektedir. Yoksulluk ve düşük okuryazarlık oranı kamuoyunun bilinçlenmesini engelleyen faktörlerdir. Bu sorunun çözümü her mahallede/ilçede kadına yönelik şiddet başta olmak üzere her türlü konuda danışmanlık hizmeti veren merkezlerin kurulmasını ve haklar konusunda örgün eğitim verilmesini gerektirmektedir. Bu, adalete erişimin önünde bir engel olan haklardan haberdar olmayanların oranını azaltacak ve kamuoyunu bilinçlendirecektir. Kadınların hukuki sorunlarına danışmamaları ve temsil etmemeleri adalete erişimin önündeki bir diğer engeldir. Adli yardım sisteminde avukatlık harçlarından ve ücretsiz avukatlık hizmetlerinden muafiyet oldukça sınırlıdır ve erişimi kolay değildir. Adli yardım başvurusu için gerekli belgelerin toplanması bile sorun olmaktadır. Ayrıca, asgari ücretle çalışan, babadan vb. para alan veya mal üzerinde tasarruf hakkı bulunmayan kadınların adli yardımdan yararlanması daha da zordur. Adli yardım yaygınlaştırılmalı ve herkes tarafından kolayca erişilebilir olmalıdır. Adalet Bakanlığı adli yardım fonunu artırmalı ve hukuk davalarında ceza muhakemesinde zorunlu avukatlık gibi zorunlu hukuk hizmetleri verilmeli ve bu nedenle hukuk davalarında adli yardım artık gönüllü olmaktan çıkarılmalıdır. Kadınlara hukuki danışmanlık veren kurumların hukuk klinikleri olarak yaygınlaştırılması da adalete erişim önündeki engellerin kaldırılmasında önemli bir çaba olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kadınların hayatında fark yaratmak için sadece yasa yapmak değil, bu yasaları uygulamak da çok önemlidir.

Adli yardımın herkes tarafından erişilebilir olmasında adli yardım bürolarının rolünü inceleyen Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı “Kadınların Adalete Erişimi Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım Bürolarının Rolü”¹³⁷ raporunu 2021 yılında tamamlanmıştır. Rapor kapsamında Kadınların Adli Yardım Bürolarından Almaya İhtiyaç Duydukları Desteklerden Adli Yardım Bürolarının Yapısal Sorunlarına uzayan geniş çaplı bir

¹³⁷ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, “Kadınların Adalete Erişimi Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım Bürolarının Rolü”, Nisan 2021.

araştırma yapılmıştır. Raporda adli yardım bürolarının sorumlu avukatlarının yönetim değişikçe değişebilmesinin aşağıda bahsedileceği üzere çeşitli kadından yana olmayan yaklaşımlara sebep olabileceği belirtilmektedir. Adli yardım bürolarına yapılan başvuruların değerlendirilirken iki ana kritere göre belirlendiği, bu kriterlerin ise kendi içlerinde ciddi sorunlar ve eksiklikler barındırdığı raporda görüşmeler ile birlikte aktarılmıştır. Örneğin yoksulluk kriteri şartı aranması konusunda kadının geliri (az veya daha az) olması durumunda aile hukukundan doğan davalar için adli yardımdan avukat ataması yapılmadığı belirtilmiştir. Ekonomik durum kriterinde kanıt için istenen belgeler nedeniyle görüşme yapılan birçok kadının yılınlığa kapıldıkları belirtilmiştir. Hukuki yarar kriteri içinse bir telefon görüşmesinden aktarılan sözlü detaylar dikkat çekmektedir.

“Hukuki değerlendirmeyi atanan arkadaş yapıyor bizde. Eğer görüşmede dayanak gösterecek bir kanıt olmadığına avukat karar verirse bizden görüş sorar o avukat. Sonrasında biz kadını arıyoruz. Samimi olduğuna inanmıyorsam bile bazen görevlendirme yapıyorum. Orada kadının gücü hissetmesi önemli. Hukukçuların onun yanında durmadığını düşünmesi evin içinde yaşadığı şiddetten daha büyük bir yıkım. Benim bir davamda hiçbir delil yoktu ama anlattım yine de açmak istiyorsan açayım dedim, açtık ve reddedildi. Ama en azından o kadın için 3 yıllık süreyi başlatmış oluyoruz. Boşanmasını sağlayabiliriz. Boşanma ve şiddet davalarında hukuki yararı farklı değerlendirmek gerekir.”¹³⁸

Raporda en önemli sorunlardan birisi olarak adli yardımdan sorumlu avukatların zaman zaman kadından yana olmayan yaklaşımlarda bulundukları ortaya çıkmıştır. Kadınların adalete erişimi açısından raporda eksiklik olarak tanımlanan bir diğer konu ise avukatların mevzuat ve güncel uygulamalara dair bilgi eksikliklerinin olmasıdır. Bu da etkili bir hukuki destek sağlanmasının önünde bir engel olarak durmaktadır.

¹³⁸ Mor Çatı Vakfı, sayfa 22.

Yerel aktörlerin adalet ve hukuk anlamında yaptığı çalışmaları inceleyebilmek adına TESEV Siyasa Raporları “Adalete Erişim için Yerelden Öneriler”¹³⁹ çalışmasında Konya örneği üzerinden yola çıkmıştır. Bu kapsamda Konya Barosu’nda adli yardım hizmetinin uygulamada hangi eksiklikler ve sorunlarla olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda temel sorunlar arasında liste usulü avukat ataması yapılması, avukatlara ilişkin sorunlar, başvuru belgeleri için istenen zorunlu evraklar ve kanıtlar, kurumun kapasite eksikliği ve en önemlisi kurumun kadınların yaşadığı hukuki sorunları ele alış şekilleri tespit edilmiştir.

Adli yardım ekseninde Berk¹⁴⁰, kavramsal tartışmaların ışığında adalete erişimi ele almıştır. Bu çerçevede özellikle kadınların toplumsal hayattaki eşitsizliklerden olumsuz etkilenmeleri nedeniyle adli yardım sisteminden yararlanma konusunda da olumsuz etkilendiklerini belirtmektedir¹⁴¹. Yoksulluk ile adli yardım ilişkisinin belirleyiciliği, dezavantajlı gruplar arasında kadınların hangi hukuki ihtiyaçlarının olduğu ve hukuki ihtiyaçları karşılama noktasında erişilebilirlik açısından hangi sorunların olduğu ortaya konulmuştur.

Kadınların toplumsal hayattaki eşitsizlikten özellikle cinsiyet eşitsizliğinden etkilenmelerinin odağında çalışan Uygur & Özdemir¹⁴² Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalaması bölümünde adalete erişim kapsamında adli yardım ele alınmıştır. Kırılgan gruplara (kadınlar ve LGBTI dahil olmak üzere) duyarlı adli yardım sisteminin kurulması ve uygulanmasına yönelik yapılması gereken çalışmalardan bahsedilmiş, bu çalışma planının geliştirilmesi için öncelikli olarak pilot uygulamalarla kadına yönelik şiddet vakalarında adli yardım hizmetinin farkındalığının artırılmasının gerekliliği ortaya konmuştur.

¹³⁹ Akço Bilen, S., Akışoğlu, Ö., Çelik, G. N., Erginli, B. E., & Özdiş, K. “Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler”, 2015, 11-24.

¹⁴⁰ Kalem Berk, 2011.

¹⁴¹ Kalem Berk, 2011, sayfa 8.

¹⁴² Uygur, Gülriz & Özdemir, Nadire, Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II, CEID, 2021.

Kadınların adalete erişimde adli yardıma duydukları ihtiyacı ortaya koymaya çalışan Korkmaz ve Çilingir¹⁴³, çalışmasında uzmanların adalete erişim kavramını nasıl tanımladıkları odağında TÜİK verilerinden de faydalanmıştır. Yoksulluk ve kadın istihdamı ilişkisi kurularak adli yardım konusunda ekonomik ve yapısal sorunlar araştırılmaya çalışılmıştır.

İncelenen çalışmalardan görüldüğü üzere ulusal ve uluslararası çalışmalarda kadınların adalete erişimi ve adli yardım konusu sınırlı çalışma alanlarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmaların çoğunda üzerinde durulan nokta adli yardım sisteminin yetersizliği, işlevsel olup olmadığı, uygulamadaki eksiklikler ve zaten toplumsal hayatta dezavantajlı konumda olan kadınların adalet sistemi içerisinde de dezavantajlı duruma düşmesine sebep olduğu ortaya konulmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmamda kadınların hukuki hizmeti alabilmek için adli yardıma başvuramamak bir sorun iken, başvurduktan sonra da yeterli ve kaliteli hizmet alınıp alınmadığı sorularının cevabı sahadan alınmaya çalışılmıştır.

¹⁴³ Korkmaz, Müge & Çilingir, Meline, Toplumsal ve Siyasi Zeminde Adalete Erişimden Beklentiler: Türkiye’de Kadınların Adalete Erişimi, Podem Yayınları, 2021.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

4.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır ve nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Dezavantajlı gruplar arasında yer alan kadınların adalete erişimde adli yardım hizmeti alırken eşit olmayan erişimlerini araştırmak amacıyla çalışmanın birinci ve temel ayağını İstanbul Barosu'nun ve Türkiye Barolar Birliği'nin kadınların adalete erişiminde adli yardım ile ilgili duyuru, haber, metin, seminer, farkındalık eğitimleri ve çalışma raporlarının incelenmesi oluşturmuştur. İstanbul Barosu ve Türkiye Barolar Birliği çalışmaları araştırmanın birinci ayağı kapsamında incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise adli yardım hizmeti veren ve bu hizmet kapsamında adalete erişim için başvuran kadınlarla çalışan yedi avukatla derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler, çalışmanın birinci bölümünü ampirik olarak destekleyici ve zenginleştirici unsur olarak kurgulanmıştır. Önceden belirlenmiş olan açık uçlu sorular yaklaşık 1 saat süren görüşmelerde katılımcı avukatlara yöneltilmiştir. Görüşmeler pandemi koşulları sebebiyle online olarak telefon ve zoom görüşmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların her birinden onam formu alınmıştır. Katılımcılar ile kimliklerinin gizli kalacağı bilgisi paylaşılmıştır. Bu nedenle analizlerde katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Kadın davalarını takip eden ve adli yardım hizmeti veren yedi kadın avukat ile yapılmış olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde avukatların aktardıkları bilgiler ışığında ilerlenmiştir. Burada görüşülen avukatların 'kadın' seçilmesinin bilinçli bir tercih olmadığı belirtmem gerekmektedir. İlk iki katılımcıya ulaşırken bir avukatlık bürosunda çalıştığım için avukat iş arkadaşlarım vasıtasıyla ulaştım. Katılımcılardan ilk ikisine ulaştıktan sonra, diğer katılımcılara kartopu örneklem yöntemi ile ulaştım ve görüşmelere başladım. Yarı yapılandırılmış soru formatının doğası sebebiyle görüşmelerde aralara girerek ek sorular da yönelttim.

4.2. Baro Çalışmaları İncelemesi: Çalışma Raporları, Seminer Duyuruları, Farkındalık Eğitimleri

Araştırmanın bu bölümünde İstanbul Barosu ve Türkiye Barolar Birliği'nin kadınların adalete erişiminde adli yardım ile ilgili duyuru, haber, metin, seminer, farkındalık eğitimleri ve çalışma raporları incelenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan baro çalışmaları, kadınların adalete erişiminde adli yardım kapsamında analiz edilmiştir. Baroların çalışmalarına, resmi internet siteleri ve diğer haber duyuruları yapılan sitelerin açık kaynakları üzerinden erişilmiştir. Ulaşılan kaynaklar üzerinde adalete erişim ve adli yardım anahtar kelimeleri kullanılarak bir inceleme yapılmıştır. Bu anahtar kelimeler ile incelendiğinde İstanbul Barosu'nun 2002'den bu yana çalışma raporları hazırladığı tespit edilmiştir.

4.3. Avukatlarla Derinlemesine Mülakat

Adli yardım hizmeti veren ve bu hizmet kapsamında adalete erişim için başvuran kadınlarla çalışan yedi avukatla derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler, çalışmanın birinci bölümünü ampirik olarak destekleyici ve zenginleştirici unsur olarak kurgulanmıştır.

4.3.1. Görüşülen Avukatların Özellikleri

Her biri kadın olan avukatların yaş aralığı 28 - 63 yaş aralığındadır. Görüşülen her avukatın, İstanbul'daki adli yardım bürolarında çalışmıştır. Bununla birlikte avukatlardan beşi meslek hayatına başlar başlamaz adli yardım hizmeti vermeye başladıklarını belirtirken, ikisi meslek hayatının ilerleyen senelerinde adli yardım hizmeti vermeye başladıklarını belirtmiştir. İstanbul Barosuna bağlı yedi adli yardım bürosu bulunmaktadır. Bu bürolar; merkez büro, Bakırköy Av. Ersin Arslan Hizmet Binası, Gaziosmanpaşa Şubesi, Kartal Şubesi, Büyükçekmece

Şubesi, Çağlayan Kadın Hakları Merkezi Şiddeti Önleme Bürosu ve Ümraniye Şubesidir. Derinlemesine mülakat ile görüşülen yedi avukat bu bürolardan Kartal şubesi, Çağlayan şubesi, merkez şube ve Bakırköy şubede görev almıştır. Yalnızca bir avukat bir kereliğine Büyükçekmece şubesinden de dosya aldığını belirtmiştir.

4.3.2. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmaya başlarken çalışmanın iki ana araştırma süreci ekseninde ilerlemesi gerektiğini düşündüm. Birincisi İstanbul’da kadınlara adli yardım hizmeti veren avukatlar ile görüşmeler; ikincisi adli yardım desteği almış kadınlar ile görüşmeler. Ancak tez çalışmasının başlamasından kısa bir süre sonra Covid-19 sebebiyle pandemi dönemine girilmesi, bu dönemin uzun ve sancılı geçmesi sebebiyle adli yardım desteği alan kadınlara ulaşmanın zorluğu ve görüşmeleri ev, kafe, vb. yerlerde yapmanın oldukça zor olacağını hesap ederek görüşmeleri adli yardım hizmeti veren avukatlarla sınırlamak zorunda kaldık. Avukatlar ile görüşmeler ise kafelerin kapalı olması, ev ortamında pandemi sebebiyle rahat edilemeyeceği düşünceleri ile online olarak yapıldı. Görüşmeler esnasında avukatların telefonlarının sık sık çalması, acil olabileceği sebebiyle telefona yanıt vermeleri ve görüşmenin bölünmesi, planlanan görüşmenin avukatların yoğunluğu sebebiyle peşi sıra ertelenmesi gibi zorluklar yaşandı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bulgular bölümünde baro çalışmaları sonucunda ulaşılan bulgular ve avukatlarla derinlemesine görüşmeler sonucu ulaşılan bulgular analiz edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler sonucunda ulaşılan bulgular bölümünde adli yardım hizmeti veren avukatların kadınların adalete erişiminde adli yardım süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri dört başlık altında incelenmiştir.

5.1. Baro Çalışmaları İncelemesi Sonucunda Ulaşılan Bulgular

Baro çalışmaları analizinde öncelikle İstanbul Barosu'nun çalışmalarına bakılmıştır. İstanbul Barosunun¹⁴⁴ internet sitesi incelendiğinde ilk bakışta adli yardım ile ilgili bir başlık veya tıklanabilecek bir link bulunmamaktadır. Ancak dikkatli incelendiğinde baro sayfasının en alt kısmında *Adli Yardım* alt başlığı fark edilmektedir. Bu sayfa yapısı adli yardıma ulaşmak isteyen bir kadın başvuru için zorlaştırıcı bir unsur olabilir. *Adli Yardım* alt başlığı da kendi içinde üç alt başlığa ayrılmaktadır. Başvuru ve İlişkin Belgeler, Merkez ve Şubeler, Tanıtım.

Başvuru ve Belgeler¹⁴⁵ sayfasında adli yardımın hafta içi başvuru kabul ettiği ve istenen belgelere ilişkin bilgiler yer almaktadır. İstenen belgeler:

- Muhtardan alınacak fakirlik belgesi
- Muhtardan alınacak ikametgâh belgesi
- Nüfus cüzdan fotokopisi
- Dava için gerekli belgelerin fotokopisi

¹⁴⁴ İstanbul Barosu <https://www.istanbulbarosu.org.tr/> Erişim Tarihi: 25.5.2022

¹⁴⁵ Başvuru ve İlişkin Belgeler
<https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=73&Desc=Ba%C5%9Fvuru-ve-%C4%B0li%C5%9Fkin-Belgeler> Erişim Tarihi: 25.5.2022

Merkez ve şubeler¹⁴⁶ sayfasında Beyoğlu (merkez büro) Büro adresi ve iletişim bilgileri, Bakırköy, Gaziosmanpaşa, Kartal, Büyükçekmece, Çağlayan ve Ümraniye şubeleri adres ve iletişim bilgileri yer almaktadır.

Tanıtım¹⁴⁷ sayfasında ise mahkeme masraflarına ve ücretsiz avukatlık hizmetine ilişkin adli yardım bürosunda 2381 avukat aktif olarak görev aldığı bilgisi ve büronun çalışma esası ve işleyişine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Baro Çalışmaları bölümünü kendi içinde bölümlere ayırmak daha doğru olacaktır. Öncelikle İstanbul Barosu yönetim kurulunun 2002'den bu yana her iki senede bir yayımlanan çalışma raporlarının adli yardım başlıklarını incelemeye karar verdim. Sonrasında, İstanbul Barosunun haberler ve seminer duyuruları, eğitim duyuruları gibi aslında adli yardımın bilinirliğini arttırmaya yönelik yaptığı çalışmaları incelemeye karar verdim. Son olarak ise Türkiye Barolar Birliği adli yardıma ilişkin duyuru, haber, faaliyet raporu ve adli yardım ile ilgili yaptığı çalışmaları derlemeye karar verdim.

İstanbul Barosunun 2002-2004, 2004-2006, 2006-2008 yılları arasında yayımladığı yönetim kurulu çalışma raporlarına internet sitesi üzerinden erişim bulunmamaktadır. Söz konusu tarihleri kapsayan raporlar fiziki olarak baro arşivlerindedir. Bu tarihleri kapsayan raporlar avukat kartı ile yalnızca avukatların erişimine açıktır. Kaynakların araştırmacılara açılmaması sebebiyle baronun 2002'den 2016'ya kadar olan raporlarını incelemek mümkün olmamıştır. Baronun 2016-2020 arası çalışma raporları ise online ve açık kaynak olarak sunulmaktadır. Bu sebeple; bu çalışmada 2016-2018, 2018-2020 ve 2020-2022 raporlarını incelemek mümkün olmuştur.

¹⁴⁶ Merkez ve Şubeler

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=92&Desc=Merkez-ve-%C5%9Eubeler>
Erişim Tarihi: 25.5.2022

¹⁴⁷ Tanıtım

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=69&Desc=Tan%C4%B1t%C4%B1m>
Erişim Tarihi: 25.5.2022

2016-2018 çalışma raporunun IV. bölümü *Adli Yardım* olarak belirlenmiştir. Raporda adli yardım bürosunun çalışma esasları ve işleyişi, İstanbul Barosu adli yardım bürosunun yapılanması, merkez ve şubelerin çalışma saatleri yer almaktadır. Bu bölümde açık bir dille adli yardımın etkin ve nitelikli biçimde uygulanamadığı ifadesi yer almaktadır:

“Adli yardım kurumu yeterince bilinmediğinden yargı dünyamızda etkin ve nitelikli bir biçimde uygulanamamaktadır. Bu da, avukatlara adli yardım uygulamasına ilişkin meslek içi eğitim verilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu eğitime öncelikle stajyer avukatlarla başlanması gerektiği düşüncesiyle büromuzun önerisi doğrultusunda adli yardım dersinin konulmasına karar verilmiştir.”¹⁴⁸

İstanbul Barosu 2018-2020 yönetim kurulu çalışma raporunun da IV. bölümü *Adli Yardım* olarak belirlenmiştir.¹⁴⁹ Raporun bilgilendirme ve başlıklandırma kısmı 2016-2018 raporu ile birebir aynı olmakla birlikte; görevli avukat sayısındaki değişiklik ile ilgili bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre 2016-2018 raporunda 5573 avukatın aktif adli yardım hizmeti verdiği belirtilirken, 2018-2020 raporunda 6456 avukatın aktif olarak görev yaptığı belirtilmiştir. Çalışma raporları iki yılda bir Ekim ayının ikinci haftasında yayınlandığı için 2020-2022 basımı henüz gerçekleşmemiştir.

İstanbul Barosu haberler bölümünü, eğitim duyurularını, seminer duyurularını tek tek incelediğimde adli yardıma ilişkin çok sınırlı duyuru ve metin olduğunu fark ettim. İnternet sitesinde haberler ve duyurular arşivinin tamamının incelenmesi sonucunda, 08.04.2014 tarihinde düzenlenen Adalete Erişim Hakkı

¹⁴⁸ İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2016-2018 sayfa 324.
https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/ISTANBUL_BAROSU_CALISMA_RAPORU_2016_2018.pdf

¹⁴⁹ İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2016-2018 sayfa 343.
<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/ISTANBUL-BAROSU-CALISMA-RAPORU-2018-2020.pdf> Erişim Tarihi: 26.5.2022

panelinin İstanbul Barosu Adil Yargılanma Takip Merkezince düzenlendiği haberi¹⁵⁰ ilk haber olarak karşımıza çıktı. Haber detaylarına göre adli yardımda görev alacak kişiler için eğitim seminerlerinin yaygınlık ve süreklilik kazanması gerektiğine vurgu yapılmıştır:

“İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Üyesi Av. Aydeniz Alisbah Tuskan da adli yardım sistemindeki sorunlar ve çözüm önerilerine değinen Tuskan *“Şiddetin, özellikle kadına yönelik şiddetin yoğun olduğu bir ülkede adalete erişim çok önemlidir. Bu konuda avukatın da bilgili ve donanımlı olması gerekir. Baro olarak Adli Yardım sisteminde görev alacak meslektaşlarımız için eğitim seminerleri düzenliyoruz. Buna yaygınlık ve süreklilik kazandırmamız gerekiyor”.*”¹⁵¹

31.03.2018 tarihli etkinlik haberi Türkiye’de Adalete Erişim İçin Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek (Sıla Projesi) ile ilgili bir haberdur¹⁵². Adli yardım hizmeti veren avukatların dezavantajlı gruplarla olan iletişimlerinde kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik iki günlük bir eğitim organizasyonu düzenlendiğine ilişkin detaylar içeren haberde bu eğitimler sayesinde adalete erişim önündeki engellerin kaldırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir.

31.05.2018 tarihli etkinlik haberi ise “Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi AB Eşleştirme Projesi” kapsamında proje sorumlularının ziyareti ile ilgili bir duyuru haberdur¹⁵³. Projenin hedeflerinin neler

¹⁵⁰ Haberler <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=9165> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵¹ 8.4.2014 Tarihli Haber <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=9165> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵² 31.3.2018 Tarihli Haber <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=13281&Desc=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-Adalete-Eri%C5%9Fim-%C4%B0%C3%A7in-Adli-Yard%C4%B1m-Uygulamalar%C4%B1n%C4%B1n-Geli%C5%9Ftirilmesine-Destek> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵³ 31.5.2018 Tarihli Haber <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=13503&Desc=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-Adli-Yard%C4%B1m-Hizmetlerinin-G%C3%BCçlendirilmesi-Projesi-Kapsam%C4%B1nda-Bir-Heyet-Baromuzu-Ziyaret-Etti> Erişim Tarihi: 26.5.2022

olduğuna ilişkin detaylara yer veren haberde adli yardım ve adalete erişim ile ilgili kamu farkındalığını arttırmanın öneminin vurgulandığı belirtilmiştir.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinliği dolayısıyla 06.03.2019 tarihinde yapılan Kadın Haklarında Güncel Sorunlar¹⁵⁴ başlıklı bir sempozyum düzenlendiği haberi duyurusu çıkmıştır. Sempozyum haberinde Mehmet Durakoğlu'nun adli yardım ile ilgili şu ifadelerine yer verilmiştir:

*“İstanbul Barosu olarak Adli Yardımdan yararlanmak konusunda kadına karşı şiddeti çok öne aldık, hiçbir koşul taşımaksızın, bürokrasiden uzak durarak ve onların ekonomik durumlarına bakmaksızın bütün kadınların yanında olduk. Bu mücadeleye başladığımızda yaşam kurtardığımızın farkına vardık”.*¹⁵⁵

Türkiye Barolar Birliği internet sayfasını incelediğimde duyuru arşivinin tamamında adli yardım ve kadınların adalete erişimine ilişkin duyuruları incelediğinde toplamda 6 haber, etkinlik, çalışma duyurusu yapıldığını analiz ettim. Bu kapsamda çalışmaların ve duyuruların yoğunlukla 2021 ve 2022 yıllarına ait olduğunu gözlemledim. Haberler, projeler ve çalışmalar 2010 yılına kadar uzanmasına rağmen kadınların adalete erişimi ve adli yardım ile ilgili duyuruların 2021 ve 2022 yıllarında yapılmış olduğunu gördüm. Özellikle 6284 (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun) ile adli yardım ilişkisini ele alan baro etkinlik, çalışma raporlarının sayısının az olması dikkat çekmiştir. 6284 (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun), kadınların adalete erişiminde adli yardımı güçlendirici, koruyucu ve önleyici bir unsurdur.

¹⁵⁴ 6.3.2019 Tarihli Haber

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14277&Desc=Kad%C4%B1n-Haklar%C4%B1nda-G%C3%BCncel-Sorunlar>- Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵⁵ 6.3.2019 Tarihli Haber

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14277&Desc=Kad%C4%B1n-Haklar%C4%B1nda-G%C3%BCncel-Sorunlar>- Erişim Tarihi: 26.5.2022

05.01.2021 tarihinde Türkiye’de Uluslararası Koruma Başvurucuları, Statü Sahipleri ve Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Adalet Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi” (Adli Yardım Ortak Projesi)¹⁵⁶ için avukat iş ilanı duyurusu yapılmıştır.

17.01.2021 tarihinde Kadın Hukukçuların Kadınların Yaşam Hakkı¹⁵⁷ için bir araya geldiklerini duyuran sempozyum haberinde İstanbul Sözleşmesinin ve 6284’ün öneminin üzerinde durulduğu bilgisine yer verilmiştir.

06.03.2021 tarihinde Kadınların Adalet Erişiminin Önündeki Engellerin Kaldırılmasını Sağlamak¹⁵⁸ Konulu Çalıştay’ın gerçekleştiğinin duyurusu yapılmıştır.

02.04.2021 tarihinde Türkiye’de Adalet Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi kapsamında Baro-STK iş birliğinin duyurulduğu¹⁵⁹ detaylara yer verilerek projenin hedefinin adli yardıma ilişkin avukatların farkındalığını arttırmak olduğu belirtilmiştir.

08.03.2022 tarihinde Türkiye’de Kadınların Adalet Erişimi Projesi¹⁶⁰ Türkiye Barolar Birliği internet sayfasında da duyurulmuş olup, projenin hedefinin Türkiye’de kadınların adalet erişiminin Avrupa standartlarında güçlendirmek olduğu belirtilmiştir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir adli yardım sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalar yapıldığı da ayrıca belirtilmiştir.

¹⁵⁶ 05.01.2021 Tarihli Haber <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/adli-yardim-ortak-projesi-is-ilani-81557> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵⁷ 17.01.2021 Tarihli Haber <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/kadin-hukukcular-kadinlarin-yasam-hakki-icin-bir-araya-geldi-82266> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵⁸ 06.03.2021 Tarihli Haber <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/-kadinlarin-adalet-erisiminin-onundeki-engellerin-kaldirilmasini-saglamak-konulu-calistay-49-baro-81642> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁵⁹ 02.04.2021 Tarihli Haber <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-uluslararasi-projelerle-siddet-magdurunun-yaninda-81699> Erişim Tarihi: 26.5.2022

¹⁶⁰ 08.03.2022 Tarihli Haber <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-ve-avrupa-konseyi-kadinlarin-adalet-erisimini-desteklemek-icin-imza-atti-82459> Erişim Tarihi: 26.5.2022

05.04.2022 tarihinde Türkiye'de Kadınların Adalete Erişimi Üzerine Adli Yardım Avukatlarının Farkındalığının Artırılması Eğitimi¹⁶¹ düzenlendiğine ilişkin haber detayında projenin hedefinin avukatların kadının adalete erişimi hakkında farkındalıklarını ve anlayışlarını geliştirmeleri ve sonrasında çalışma yaptıkları ilgili pilot illerde toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım hizmetlerinin sunulmasına katkıda bulunmaları olduğu belirtilmiştir.

İstanbul Barosu ve Türkiye Barolar Birliği'nin internet sitelerinde incelenen haberler, duyurular, projeler kapsamında ağırlıklı olarak kadınların adalete erişimi ve adli yardım ilişkisini tartışan ve bu konuya odaklanarak bir etkinlik düzenleyen yalnızca bir duyuru görülmektedir. Derinlemesine mülakat sonuçlarından da görüleceği üzere kadınların adalete erişimi ve adli yardım uygulamalarını birlikte tartışan bir çalışma görülmemektedir. Buna ilişkin çabalar arasında yalnızca adli yardım uygulamalarının farkındalığını arttırmak, avukatlara daha fazla meslek içi eğitimler düzenlemek olduğu görülmektedir.

5.2. Görüşmeler Sonucunda Ulaşılan Bulgular

Derinlemesine mülakatlar sonucunda bulguları dört ayrı başlığa ayırdım. Burada sorulardan ve görüşülenlerin verdiği yanıtlardan hareketle kadınların adalete erişiminde adli yardım meselesine ilişkin, görüşülen kişilerin gözlemlerinde kadınların adli yardıma başvurma sürecine kadarki yaşadıkları zorlukların ve başvurduktan sonraki süreçte uygulamalar ve siyasi süreçlerin etkilerinin anlaşılmaya çalışıldığını belirtmem gerekir. Bu kapsamda adli yardıma en çok kadınların başvurduğu gerçeğinin arkasındaki nedenlere dair bulgular, mevzuat ve uygulamaların işlevselliğinin tartışılması, kadınların adalete erişimi önündeki sorunlar ve çözüm önerilerine dair düşünceler, siyasi süreçlerin yol açtığı sorunlar tartışılmıştır.

¹⁶¹ 05.04.2022 Tarihli Haber <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiyede-kadinlarin-adalete-erisimi-uzerine-adli-yarim-avukatlarinin-farkindaliginin-artirilmesi--82561> Erişim Tarihi: 26.5.2022

5.2.1. Katılımcıların Kadınların Adli Yardıma Başvurma Nedenleri ve Başvurma Süreçleri ile İlgili Deneyimleri

Görüşülenlerin ifadelerinden adli yardımın adalete erişim noktasında en önemli araçlardan birisi olduğu sonucunu tespit ettim. Bununla birlikte adli yardım için istatistiki verilere bakmaksızın kendi deneyimlerinden de kadınların adli yardıma en çok başvuran kişiler olduğunu belirtmişlerdir. İstanbul Barosunda 14 senedir adli yardım desteği veren G.K. erkek başvurana ben hiç denk gelmedim diye ayrıca belirtmiştir:

“Çeşitli dosyalar geliyor, bu arada yavaş yavaş da konuya giriş yaparım. Adli yardım dosyalarının geldiği çoğunluklu alan boşanmalar, yani en çok yüzde, bana bu zamana kadar adli yardım için hiç erkek gelmedi. Zaten çoğu kadın oluyor.”

En çok kadınların başvurduğunu belirten G.K. diğer katılımcılar gibi kadınların ise en çok boşanma sebebiyle geldiklerini ifade etmiştir:

“Zaten çoğu kadın oluyor, öncelikle boşanma talebiyle geliyorlar, sonrasında buna bağlı diğer konular; örneğin boşanma davası devam ederken kadının lehine bir nafakaya hükmedildiğinde onu icraya koymak için veya bazen tehlike durumlarında boşanma davasıyla beraber koruma kararı alıyoruz. Onun süresi dolduğunda tekrar koruma kararı alıyoruz.”

Kadınların en çok şiddete bağlı boşanma sebebiyle adli yardıma başvurdıklarını diğer katılımcıların ifadelerinden de tespit ettim. Adli yardıma erişimde boşanma ile ilgili A.M kadınların taleplerinin altındaki en büyük sebebin şiddet olduğunu üstüne basa basa vurgulamıştır:

“Kadınların bütün taleplerinin altında esasında tek bir talep var. Şiddet, şiddet, şiddet ve şiddetin her türü. Sadece fiziksel değil, ekonomik, cinsel,

psikolojik. Kadınlar bizi en çok şiddete karşı önleyici ve koruyucu önlemler almak için başvurmak için geliyorlar. Çünkü hepsinin hayatında evli de olsalar, bekar da olsalar, bir şekilde bir erkek şiddeti mevcut.”

Benzer ifadelerle G.B. boşanma ve şiddet sebebiyle kadınların çoğunlukla adli yardıma başvurduklarını belirtmiştir:

“Adli yardım bürosuna başvuranlar genellikle kadınlar oluyor. Boşanma başvurusuyla gelen kadınlar oluyor. Boşanma ve koruma kararı ile ilgili. örneğin şiddet görüyorsa aile içinde onun koruma kararı oluyor veya boşanma davası devam ediyorsa onun nafakasının ödenmesi için.”

Boşanma talebinin arkasında muhakkak bir şiddet hikayesi olduğunu belirten F.H. şiddete bağlı bu talep ile ilgili örneğin adli yardıma başvuran kadının şiddet sebebiyle koruma kararı alabileceğini bazen bilmediğini vurgulamıştır:

“En çok boşanma talebi ile geliyorlar. Boşanma talebiyle beraber her zaman bir şiddet hikayesi oluyor. Biz koruma talebini alıyoruz otomatik zaten. Kadın bunu bazen biliyor bazen bilmiyorlar, koruma kararı alabileceklerini.”

Şiddet ve boşanma sebebiyle başvuru yapan birçok kadının aslında başlangıçta adli yardım alabileceklerini bile bilmediğini, hatta bazen adli yardım kurumu olduğundan bile haberleri olmadığını görüşülenlerin hepsinin belirttiğini söylemem gerekir. Bu noktada hukuki dil, dilekçe yazma, adliyeye ulaşım gibi birçok zorlukla kadınların karşılaştıkları yine görüşülenlerin ifadelerinden ortaya çıkmıştır. Örneğin adli yardıma başvuru hakkında G.K avukatlık hizmetinin mutlaka ücretli bir hizmet olduğu algısının yaygın olduğunu ifade etmektedir:

“Yani şöyle birçoğu aslında bir adli yardım kurumu olduğunu bilmiyor. Çünkü insanların zihninde ve sosyal çevreden de gördükleri üzere avukat

Ücretli olan bir kimse muhakkak creti ödemesi gereken bir kimse ve bu yardım cretli. Bir kısmı da sanıyor ki ben adliyeye giriyorum benim dilekçemi yazacak birisi vardır bazen bu sanıyla geliyorlar.”

Adli yardım kurumuna başvuruyu nasıl yapacağını bilmek, süreci takip edebilmek gibi hukuki süreçlerden haberdar olabilmek için eğitim seviyesinin önemini vurgulayan ifadeler kullanan katılımcılar başvuru sürecine kadar olan kısımda dahi kadınların yaşadıkları zorlukların farkında olduklarını ifade ettiler. Örneğin katılımcılardan A.M. başvuru süreçlerinde dilekçe yazmayı bilmek için okuma yazmanın öneminden de bahsetmiştir.

“Tabi adli yardıma başvuran kadınların büyük bir kısmı eğitim seviyesi çok düşük okuma yazma bilmiyor, okuma yazma bilenler de ancak o kadar biliyor daha fazlası değil. Dolayısıyla bu insanları da yönlendirebilecek eşlik edebilecek kimse de yok ama bir şekilde öğrendiklerinde bizim için de sonrası kolay oluyor. Neye kalıyor iş sadece gidip bir vekaletname çıkarıyor.”

Okuma yazma eksikliğinden kaynaklanan önemli bir sorun olan dilekçe yazma ile ilgili avukatların yaşadığı zorluklardan da bahsetmiştir:

“Hala bizim çok fazla mücadele ettiğimiz ve kökünü kurutamadığımız arzuhalciler sorunu var, bir miktar para ödeyerek dilekçe yazdırıyorlar mesela hiçbir şekilde hukuki bilgisi olmayan kişilere ve o yazılan dilekçeler de ilerleyen aşamalarda çok büyük sıkıntılara yol açıyor. O dosya bize geldiğinde biz de sonra sorunlar yaşıyoruz. Daha önce dilekeci tarafından yazılmış bir dilekçe ile açılan bir davada biz de toparlamakta zorlanıyoruz.”

Başvuru süreci ile ilgili İ.B. adli yardıma başvuru sürecinde kadınların okuma yazma oranının düşük olmasının yol açtığı sorunları değerlendirirken bunun bir “adalete erişim yolunda engel” olduğunu belirterek, başvurucuların bu süreçte zaten

psikolojik olarak bir yük taşıdıklarını, bir de nereye kime başvurup, kimden yardım isteyeceklerini bilmemenin getirdiği psikolojik yükleri ifade etti:

“Evet, evet. Ben şöyle düşünüyorum yani başvurucuların çoğu kadın, bir de kadınların ülkemizde biliyorsunuz okuma – yazma oranları hala çok gerilerde, bu sebeple bir kere önce evden çıkıp adliyeye gelecek kadar cesareti ve okuma – yazması olmalı. Diyelim ki gelmeyi başardı sonrasında içeride kime neyi danışacak, dilekçe nasıl yazılır, hangi binaya girmesi gerek, bir sürü sorun. Zaten buraya kadar ki süreçte evde şiddet görmüş olabilir, psikolojik olarak çok yıpranmış olabilir, bir cesaret kalkıp gelmiş olabilir. Onlar için bu sürecin böyle çetrefilli olması aslında adalete erişim yolunda bir engel olarak düşünüyorum ben.”

Katılımcıların kadınların adli yardıma başvurma nedenleri ve başvurma süreçleri ile ilgili deneyimleri en çok boşanma sebebiyle başvuru geldiği ve başvurucuların çoğunun kadın olduğu, bu süreçte psikolojik olarak zaten zorlandıkları ve adli yardım başvuru sürecinin kolaylaştırıcı olması gerektiği yönündedir.

5.2.2. Katılımcıların Türkiye’de Adli Yardım Mevzuat ve Uygulamalarına İlişkin Algıları

Adli yardım hizmeti ile ilgili çalışma sorularından önemli bir kısmı mevzuat ve uygulamaların işleyişine ilişkin sorulardı. Bu soruların amacı mevzuat ve uygulamalardaki tutarlılık veya farklılıkları incelemektir. Bu kapsamda görüşülenlerin ifadelerinden de mevzuatın aslında yeterli olduğu ancak uygulamada çok sorunlu bir işleyiş olduğu hatta bazen bir işleyiş bile olmadığı yönünde bulgular tespit ettim. Görüşülenlerden S.N. uygulamalar ve mevzuatın birbiriyle eşlenik ilerlememesinin “erkek şiddetini aslında destekleyici” bir unsur olduğunu ifade etti:

“Evet düzenlemeler yeterli. Uygulamada farklılıkların olması erkek şiddetine maruz kalan kadınların aleyhine bir duruma yol açıyor. Bu da erkek şiddetini destekleyici bir unsur bence. Yani uygulamalar ve mevzuat eşlenik ilerlemiyor, bunu görebiliyorsunuz.”

Mevzuat ile ilgili yeterli mi sorusuna görüşülenlerin çoğunun aklına hemen 6284, geldiği gözlemlenmiştir. 6284’ün, yeterli olduğunu vurgulayan ifadeler kullanan Y.İ. uygulamadan kaynaklanan “muhafazakarlıklar ve yasayı uygulamamaktaki ısrarın” yol açtığı sorunları ifade etti:

“Yeterli mi? Buna cevap vermek hemen kolay olmuyor. Yani aslında ilk etapta şöyle sesli düşünüyorum sizinle beraber. Bir de 6284 genelde yeterli aslında, genelde diye düşünüyorum. Birçok şeyi var, teminatları var, ama bu teminatlar yeterli mi diye sorarsanız bence çok büyük sorunlar var. Yani hakimler genelde çok tutucu davranıyorlar, yasa kötü değil bence ama daha fazla uygulamadan kaynaklanan muhafazakarlıklar ve yasayı uygulamamaktaki ısrar çok daha baskın.”

Yine mevzuat ve uygulama yeterliliği ile ilgili F.H. 6284’ten, yola çıkarak bu konuyla ilgili eski yasa ile yeni yasayı karşılaştırarak aslında 6284’ün yeterli olduğunu belirtmiştir:

“Ya benim kendi kişisel görüşüm mevzuat yeterli. Mevzuat yeterli ama uygulama problemi var yani çünkü hatta uygulama problemi birkaç açıdan çıkıyor. Bence 6284 çok yeterli, yani 4320’deyken de yani eski kanun zamanında da yani imam nikahlı eş olmaz demiyordu ama sadece bir hâkim yorumu amacın neye hizmet ettiğine bakması gerekiyor. Burada amaç kadını şiddetten korumak için çıkartılmış bir kanun. O yüzden geniş bir yargılama sistemi.”

Ancak uygulama probleminin “hâkimin yorumlaması” şeklinde ortaya çıktığını ifade etti:

Uygulama problemi hâkimin yorumlaması şeklinde ortaya çıkıyor. Yani ben medeni kanunun çok yeterli bir kanun olduğunu düşünüyorum. 6284’ün işte Koruma Yasası’nın da, İstanbul Sözleşmesi de yapılmış en güzel hukuki metinlerden bir tanesi. Bunların hepsini uygulamayı kendi perspektifimden bakacak ve o bakış açısına sahip hakimlere ve savcılara ihtiyacımız var. Onun dışında kanun yeterli diye düşünüyorum.”

Mevzuatın yeterli olup olmadığına dair farklı farklı görüşler olduğunu belirten A.M. uygulamadaki yetersizliklerin özellikle “koruma kararı” meselesinde ortaya çıktığını ifade etti:

“Evet ben bu konuda aslında farklı farklı görüşler var. Ben şöyle düşünüyorum. Bence mevzuat büyük ölçüde yeterli fakat uygulama alanı çok kısır, çok sınırlı. Bu bakımdan örneğin biz şahıs için koruma kararı alıyoruz ama karşı taraf bunu ihlal ettiğinde bunun yaptırımını ya çok zor oluyor, bunun koşulları zor oluyor, kişi buna karşı nasıl söyleyebilirim hani yaptırımını ihlal ettiğinde kendisine verilen koruma kararını ihlal ettiğinde karşı taraf bunun cezalandırılması ya uzun bir süreç alıyor veya da bazı durumlarda cezasızlık ile karşı karşıya kalıyoruz. Koruma kararları hızlı çıkıyor evet bir günde çıkıyor söylenildiği gibi ama koruması gerçekten yeterli mi orası tartışılır.”

Koruma kararı ile ilgili G.K. uygulamadaki yetersizliklerden bahsederek, işlevsellikten bahsetmiştir:

“Şimdi burada ikili bir ayrım yapmak gerekiyor bence. 6284’ün uygulanması bakımından evet yetersiz kalan noktalar var fakat aslında şu şekilde işliyor, biz herhangi bir şekilde şiddet tehdidi altında olan bir kadın

varsa ortada veya bu bir çocuk da olabilir, onun adına mahkemeden buna değişik iş deniliyor normal bir hukuk davası açmak gibi değil değişik iş dosyası yani sadece o işin görülüp bitirildiği ve hızlı şekilde kararlar verildiği dosyalardır bunlar değişik iş dosyaları. Biz bu değişik iş dosyalarıyla beraber kişi hakkında koruma kararı talep edebiliyoruz 6284 sayılı kanun kapsamında. Bu şekilde koruma kararı talep ettiğinizde bu kararlar bir günde çıkıyor.”

Aynı şekilde G.K. erkeklerin bu kararın gerçekten korumadığı yönündeki bilinci olduğunu ifade eden G.K., erkeklerin “seni bu kâğıt mı koruyacak” düşüncesini vurgulamıştır:

“Bu da erkek bireylere bir rahatlık sağlıyor. Ayan beyan diyor ki seni bu kâğıt mı koruyacak çünkü onun işlevselliğin zayıf kaldığının kendisi de farkında yani erkekler kadınlardan daha çok araştırıyor ve daha çok biliyor.” Özellikle İstanbul Barosunun vermiş olduğu hizmetin yeterli olduğunu ifade eden İ.B. ilk bakışta mevzuatın düzgün işlediğini belirtmiştir:

“Bence mevzuatımız yeterli evet, bence yani ben kendim şu ana kadar gördüğüm İstanbul Barosu’nun da vermiş olduğu hizmet gerçekten çok hızlı, iletişimi çok avukat atamalarını çok rahat ve düzgün yapıyor o yüzden gayet faydalı olduğunu düşünüyorum. Kadınların ulaşması için hem Bakırköy’de hem Çağlayan’da hem de Kartal’da ofisler var. O yüzden tek merkez değil. İstanbul Barosu’nun kendi ofisine de gidilebiliyor. O yüzden ben burada pratik hak adalet ulaşım konusunda Barosunun bir hak örgütü olarak üstüne düşen görevi yaptığını düşünüyorum. Mevzuatımız da evet düzgün bir şekilde işliyor.

Ancak daha sonra ekleyerek Batmanlı bir başvuru üzerinden dava dosyasından örnek vererek “ekonomik zorlukların uygulamada sorun olabildiğini” ifade etti:

“Fakat şöyle bir şey var, mesela benim bir müvekkilim Batmanlı bir kadın, formel eğitim hiç almamış okuma yazması yok, Tarlabası’nda yaşıyor ailesiyle, 4 tane çocuğu var, 3’ü yetişkin, 1’i çocuk. Herhangi bir şekilde İstanbul’da ikameti yok. Böyle aslında sistemin içine entegre olmamış bir vatandaş, bu da bence hakka ulaşmayı çok zorlaştırıyor. Okuma yazma bilmediği için vekaletname çıkartamıyor. Bu mesela ekonomik zorluklardan bir tanesi.”

Türkiye’deki en büyük sorunun uygulamada olduğunu ifade eden A.M. kararların veriliş aşamasındaki “eril zihniyetin” değişmediği sürece yasalar yeterli olsa da yasalar değişse bile uygulamanın hep sorunlu olacağını belirtmiştir. Bu zihniyetin değişmesi için ise eğitimin mutlak olduğunu ifade etti:

“Hani biz hukukçu olarak, 25 yılı da tamamlamak üzereyim, tabii ki yasalar zaman içinde Dünyada ve Türkiye’deki kadının insan hakları ile ilgili kadınların lehine değişti. Türkiye’deki en büyük sorun bana kalırsa uygulamada. Yani kararların tabii ki kararların veriliş aşamasında da hani o eril zihniyetten çok şikâyet ediyoruz özellikle ceza davalarında. Şimdi yasalar değişiyor ama zihniyetler yasalar kadar hızlı değişmiyor. Bu zihniyet değişikliğini sağlamak için bizim özellikle vurgulamamız gereken İstanbul Sözleşmesi’ndeki eğitim, eğitim, eğitim.”

5.2.3 Katılımcıların Temel Sorunlar ve Çözümler ile İlgili Görüşleri

Katılımcıların yapısal, siyasi, mevzuat kaynaklı ve uygulama kaynaklı sorunlar ile ilgili gözlemleri, deneyimleri ve çözüm önerilerini içeren bu bölüm çalışmanın temel taşını oluşturmaktadır. Uygulamadan kaynaklanan sorunların çözüme kavuşması ile ilgili G.K. uzaklaştırma karar ihlali ve koruma kararı “süreçlerinin etkin ve hızlı olması” için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini ifade etti:

“Söylediğim şekilde biraz havada kalıyor kanun. Örneğin bugün şiddete uğrayan bir kadın, elinde koruma kararı olan bir kadın bir telefon ile kolluk kuvvetlerine ulaşabilse veya örneğin kendisi aleyhine uzaklaştırma kararı verilmiş bir adam daha net bir şekilde bunun yaptırımını ile karşı karşıya kalabileceğini bilse ve bunu sağlayacak bir mekanizma geliştirilebilse çok iyi olur. Artık hani örneğin elektronik kelepçe midir veya bir başka yöntem midir hani teknolojik birtakım şeyler geliştirilebilir diye düşünüyorum bununla ilgili çünkü bu konuda birçok erkek koruma kararı var işte al sana bu seni ne kadar koruyabilecek, istediğin kadar koruma kararı al diye bu koruma kararının aslında kendisine hiçbir şey yapmayacağını çok net bir şekilde görüyor ve biliyor.”

Uygulamadaki sorunlardan birinin de avukatların ve karar vericilerin meslek içi eğitimlerinin az veya hiç olmaması; bu nedenle görüşülenlerden İ.B. “formasyonun ve meslek içi eğitimlerin” çözüm için önemini ifade etti:

“Formasyon çok önemli bence. Adli yardım bürolarında kadınlarla çalışacak avukatların formasyon düzenli eğitimler almalı. Ve bence adli yardımdan faydalanmak isteyen kadınların hayatlarını kolaylaştıracak şekilde bütün kamu kurumları birlikte çalışmalı. Yani işte koruma kararlarının uygulanması, maaş, belediyelerin kadınlara destek olması. Sığınma evleri ve düşünme merkezleri daha çok sık sık kadınları, şiddet gördükleri ortamdaki alıp kurtaracak mahiyette olması lazım.”

Meslek içi eğitim ve tecrübenin önemini vurgulayan G.K. siyasi süreçlerin “yeterli eğitimi almadan direkt işin içine giren hakimlerin” tepeden getirildiği sorununu paylaştı. Çözüm önerisi sunmadan kendilerinin de çözüm beklediğini ifade etti:

“Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında çok fazla hakim değişikliği yaşandı, bir çok yeni hakim tepeden getirildi bunlar da bir noktada mesleki tecrübe olarak yetersiz kaldılar, büyük şehirlerde de böyle taşrada da öyle.

Biz bunun sıkıntılarını yaşıyoruz o hâkim savcılar da yaşıyor, yeterince eğitim almadan doğrudan işin içine girdikleri için. Onun haricinde siyasi olarak kişilerin her gün söylemlerini duyuyoruz, kadınlara yönelik kadın şiddetine kadın nefretine yönelik, sadece siyasiler değil vatandaştan da çünkü vatandaş da siyasinin bir yansıması oluyor.”

Formasyon ve meslek içi eğitimin öneminin anlaşılması için ise bir başka görüşülen F.H. “baroların zihniyetinin değişmesi” gerektiğini ifade etti:

“Çok genç avukatların, yeni avukatların tecrübe kazanması için yaptıkları bir iş olarak görülüyor adli yardım. Avukatlara bir iş kapısı olarak görülüyor Baro tarafından.”

Temelde zihniyet değişikliğini sağlarsak uygulamadaki yetersizliklerin ortadan kalkacağına inanan A.M., adli yardım ve kadınların adalete erişimi konusunda en önemli üç çözüm önerisini “kurumlar arası iş birliği, yeterli kurum, kararlılıkta” bulunduğunu ifade etti:

“Ben hepsinin temel sebebinin zihniyet olduğunu düşünüyorum. Kadına psikolojik destek hizmeti, maddi desteğin sağlanması, sığınma evi, barınma mesela buraya gelen kadınlara biz hukuki destek veriyoruz, çok da güçlendiriyor kadını, bir avukatla temsil edilmek, bir avukatının olması, haklarını öğrenmesi. Dediğim gibi kurumlar arası iş birliği, yeterli kurum, kararlılık.”

Zihniyet değişikliğinin sağlanması için anaokulundan itibaren farkındalık eğitimleri alınması gerektiğini de ayrıca eklemiştir:

“Eğitimin çocukların anaokulundan itibaren, kadın erkek eşittir gerçeğini bu eğitimin temeline oturtmamız gerekiyor. İkincisi ailelere verilecek eğitim, kamu kurumlarındaki çalışanlara, polislere, avukatlara, hakimlere, yani çok

geniş anlamda bir eğitim seferberliğinin olması gerekiyor. Zihniyet değişikliğinin sağlanması için. Uluslararası sözleşmeleri bilmek, dilekçelerde bunlara atıfta bulunmak çok önem taşıyor.”

Temel sorunları çözmede tek yöntem olduğunu ifade eden G.K. bu yöntemin “eğitim” olduğunu vurgulamıştır. Cezalandırma ile, tek başına hukuk ile çözülebilecek meseleler olmadığını, zihniyet değişikliği için eğitimden geçtiğini, eğitimsizliğin temel sorun olduğunu ve sorunun kökte olduğunu ifade etti:

“Bütün bu problemleri çözecek tek şey eğitim yani insanların eğitilmesi ama bu o kadar uzun yılları alacak bir şey, sorun aslında çok kökte, zihniyette. Bugün hala bile bizim haberlerde gördüğümüz kadın cinayetlerinin %90’ı belki daha fazlası boşanmayı kabullenememe, istenmemeyi kabullenememe, artık herkesin farklı birer birey olduğunu kabullenememe. Esas sorun kişilerin aile tarafından yetiştirilmesinde, zihniyetinde, kafasında İster istemez şunu düşünüyor insan, bu erkekleri bu insanları biz yetiştiriyoruz. Dolayısıyla sorun o kadar kökte ki eğitimsizlik cehalet insanların bilgiye bu kadar uzak olması öğrenmeye bu kadar kapalı olması bence asıl sorun bunlar.”

5.2.4 Katılımcıların İstanbul Sözleşmesi ve Siyasi Süreçlere İlişkin Görüşleri

Tez çalışmasına başladığım dönem henüz İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme gibi bir durum söz konusu değildi. Dolayısıyla derinlemesine görüşme sorularını oluştururken siyasi süreçlere dair sorular vardı ancak direkt İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararının kadınların adalete erişimi açısından sonuçlarına ilişkin sorular yer vermemiştim. Mart 2021 tarihinde İstanbul Sözleşmesi’nden Türkiye’nin çekilmesi üzerine ek sorular ile katılımcılara ek görüşmeler ayarlayarak bu soruları da yönelttim.

Görüşülenlerin ifadelerinden tespit ettiğim üzere bu çekilme karar verildikten sonra en çok “psikolojik olarak bir karşılık” buldu. Erkek bireylerde bir rahatlama ve nasılsa bir şey olmaz, ceza almam algısının yerleştiğini katılımcıların ifadelerinden de söylemek mümkün. Bu sözleşmeden çekilmenin de aslında daha önce bahsedildiği üzere “bir zihniyetin yansıması” olduğunu belirten G.B. hemen hemen eğitim seviyesi düşük hiçbir erkeğin bu çekilme kararına karşı olduğunu görmediğimizi çünkü aslında “onların elini gücünü artıran bir karar” olduğunu ifade etti:

“Aslında tabii ki bu sözleşmeden çekilmek de bir zihniyetin yansıması olarak görüyoruz çünkü İstanbul Sözleşmesi kadına yönelik şiddeti insan hakkı ihlali olarak aslında Türkiye’nin ilk imza atan ülke olması, genele baktığımızda sadece kadınla ilgili olması değil diğer dezavantajlı gruplarla ilgili yükümlülükler yüklüyor. Hem hukuki açıdan hem psikolojik olarak önemliydi çünkü hem uluslararası bir sözleşme kendimizi kadın olarak güvende hissediyoruz buna uymama halinde devletin yaptırımla karşılaşacağını biliyoruz ama bunun haricinde de diğer kişiler bakımından erkek bireyler bakımından şu anda en çok yansımasını onlardaki psikolojik rahatlama olarak görüyoruz ve hemen hemen eğitim seviyesi düşük hiçbir erkeğin bu çekilme kararına karşı olduğunu görmüyoruz çünkü aslında onların elini gücünü artıran bir karar oldu.”

İstanbul Sözleşmesinin yalnızca kadınlar için değil diğer dezavantajlı gruplar için de önemini vurgulayan İ.B. “çekilme kararının hatalı bir karar” olduğunu ifade etti:

“İstanbul Sözleşmesi kadınlar için çocuklar için ve diğer dezavantajlı gruplar için çok önemli dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi Yaşatır diyoruz ve umarız da bu hatalı karardan bir an önce dönülür diyoruz çünkü imza atıp çekilen bizden başka ülke yok, ilk imza atıp ilk çekilen ülke olarak bir ilki gerçekleştiriyoruz zaten bizim yasalarımız her ne kadar içerik bakımından yeterliyse de infaz yönünden biraz eksik kalıyor.”

“Hukuki ve politik bir sorun” olduğundan bahseden Y.İ. özellikle anayasa vurgusu ile bir ihlal söz konusu olduğunu ve bu çekilme kararı sebebiyle birçok kadının hayatından olduğunu ifade etti:

“Ben burada hukuki bir sorun olmasının yanı sıra politik bir sorun da görüyorum. Anayasa 90 ve 87. Maddelerini biliyorsunuz, verilen çekilme kararı sebebiyle bu maddeler rafa kalkmış oldu. Biz kadınlar hayatlarını kaybetmesin diye kaybedilecek bir günümüz bile olmadığını bağırırken, kadınlar bu çekilme kararı yüzünden hayatlarından oluyorlar.”

Çekilme kararı ile birlikte erkeklerin kendilerini korunaklı hissettiklerini ifade eden S.N. “kadınların adalete erişimi için böyle bir engeli kabul etmediklerini”, bu sözleşmenin bir bakıma dayanak gibi olduğunu da ayrıca ifade etti:

“İstanbul Sözleşmesi bizim için çok önemliydi. Bir sığınak gibiydi. Her ne kadar baştan beri mevzuat yeterli ama uygulamalar sıkıntılı diye konuşsak da... En önemlisi psikolojik olarak şimdi erkekler kendilerini korunaklı hissediyorlar. Tam tersi bir şey oldu yani. Gerçekten çok üzgünüz. Ama elbette kararın iptali için elimizden geleni yapmaya hazırız. Sokaklarda, her yerde sesimizi yükseltiyoruz. Kadınların adalete erişimi için böyle bir engeli kabul etmek istemiyoruz.”

Çekilme kararının sonuçlarını gözlemlemek için henüz erken olduğunu belirten G.K. “adli yardıma başvurmaya kadar gelen sürecin de olumsuz etkilendiğini”, erkeğe gelen güven ve kadından giden cesaretin yansımalarını ifade etti:

“Elbette şimdi şöyle bir yansıması oldu. Adli yardıma başvurmaya kadın başvurucu cesaret edebiliyordu mesela, evden çıkmaya cesaret ediyordu. Ama şimdi sözleşmeden çekilince de ne oldu, erkek bireye bir güven geldi, baskıyı artırdı belki evde. Dolayısıyla aslında burada biz henüz belki de sözleşmeden çekilme kararının yansımalarını tam olarak sonuçlarını

gözlemleyemedik. Belli bir süre geçmesi gerekir sonuçlarını gözlemlemek için. Ama kadın başvuru için yeterince zor bir süreç zaten. Şiddet gösterse bile ceza almayacağını bilen bir eş ile karşı karşıya kadın, burada umudu kırılabilir, yardım isteyecek cesareti kalmamış olabilir.”

Araştırma soruları kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda bir adalete erişim meselesi olarak adli yardım uygulamalarının kadınların adalete erişiminde yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Derinlemesine mülakatlar sonucunda ortaya çıkan bir diğer sonuç ise yapısal, sosyal ve siyasi süreçlerin kadınların adalete erişiminde adli yardıma başvurma süreçlerini kolaylaştırıcı olmadığı yönündedir.

SONUÇ

Bu tez, kadınların adalete erişiminde adli yardım konusunu bir adalete erişim meselesi olarak ele almayı hedeflemiştir. Bu kapsamda kadınların adalete erişimi ve adli yardım konusunda literatürde var olan çalışmalar incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendikten sonra iki aşamalı araştırma yöntemi planlanmıştır. Öncelikle İstanbul baro çalışma raporları analiz edilmiş sonrasında belirlenen yarı yapılandırılmış soru formları ve kartopu örneklem yöntemi ile yedi kadın avukatla (adli yardım desteği sağlamış ve sağlamakta olan) derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde görüşülenlerin, kadınların adalete erişiminde adli yardım ile ilgili sahada gördükleri eksiklikler, sorunlar, çözümler ve gelişmeler hakkında anlattıklarını tespit edilmiştir. Çalışma, söz konusu eksiklikler ve sorunların yarattığı problemleri ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan okumalar, incelenen İstanbul baro çalışmaları ve gerçekleştirdiğim derinlemesine mülakatlar sonucunda: Adalete erişim meselesinin dezavantajlı gruplar arasında kadınlar açısından zaten çok sorunlu olduğunu, bunun yanı sıra adli yardım ile ilgili mevzuat ve uygulamaların aynı tutarlılıkta olmaması ve siyasi süreçlerin adalete erişime yansımaları faktörlerinin de etkisiyle, kadınların adalete erişimlerinin aslında bir “erişememe hali” olduğunu tespit ettim. Kadınlar adalete erişebilseler bile buna ulaştıktan sonraki süreçte de erişene kadar sarf ettikleri çabayı bir bu kadar daha sarf etmek zorunda kalıyorlar. Görüşülenlerin hepsi bu sorunlu adalete erişim hali ile ilgili aynı çizgide yorumlarda bulunmuşlardır. Bu çizgi ise, özellikle kadınlar açısından boşanma, şiddet gibi zaten yaralayıcı ve sarsıcı süreçleri yaşadıkları ve dolayısıyla adalet arayışlarında onlara daha kolaylaştırıcı mevzuat, uygulamalar ve çözümler ile gitmemiz gerektiğine dair bir görüş çizgisidir. Çalışmaya başlarken istatistik ve niceliksel veriler açısından kadınların adli yardıma daha çok başvurdıklarının sebeplerinin neler olduğuna dair ve çözüm ile ilgili neler yapılabileceğine dair hukuki veya profesyonel bir bilgim yoktu. Araştırmaya başladıktan sonra özellikle

literatür taraması yaparken fark ettim ki aslında tam da bu konuya derinlemesine odaklanmış ve sahadan cevapları almaya yoğunlaşmış çok az çalışma var. Türkiye özelinde bu konunun daha fazla araştırılmaya ve daha fazla gözlemlenmeye ihtiyacı var. Çünkü araştırma esnasında da sık sık gözlemlediğim üzere adalete erişim dezavantajlı gruptaysanız yeterince meşakkatli bir süreç. Görüşülenlerden G.K. aslında kendisinin de sırf kadın olduğu için dezavantajlı grupta olduğunu, bir gün hakkını aramak isterse sadece kadın olduğu için adalete erişim engeli duvarına çarpmaktan endişelendiğini anlatmıştır:

“Emin olun ben de bunu hissediyorum. Neden hissediyorum çünkü ben de kadını. Aslında biliyorum ki ben her ne kadar başka kadınların haklarını korumaya çalışsam, bunun için çabalasam da bir gün gelebilir ki o gün ben de hakkımı, adaletimi aramak için yola koyulabilirim. Ve bu yolda kanunlar, hukuk benim arkamda beni koruyor olacak mı emin olun bilmiyorum. Bu yüzden bile endişeleniyorum bazen.”

Dezavantajlı konumda olmanın getirdiği zorluklar (ekonomik zorluklar, yoksulluk, ikincil konum, toplumsal cinsiyet) bir yana adalet sisteminin adli yardıma neden en çok kadınların başvurduğu sorusuna bir cevabının olmaması, aksine bu soruyu hiç fark etmemiş olması da ayrıca tartışılması gereken önemli sonuçlardandır. Görüşülenlerin mülakatlar esnasında verdiği görüşlerden de anlaşıldığı üzere adli yardıma en çok kadınlar başvurmaktadır ve az önce belirttiğim üzere görüşülenlerden İ.B. adalet sisteminin bu soruyu hiç fark etmediğini ve tartışmadığını öne sürmüştür, öyle ki eğer böyle bir sorun varsa ortada yani kadınların adli yardıma daha çok başvurması gibi bir sorun varsa bunu bizlerden önce adalet sistemi tartışması gerektiğini belirtmiştir.

Çalışmanın en önemli sonuçlarından birisi de mevzuat ve uygulamaların aynı tutarlılıkta olmamasıdır. Yine görüşülenlerin ifadelerinden mevzuatın yeterli olduğu algısı ne kadar yaygın olsa da mevzuat denilince önce 6284’ün, akıllara gelmesi ve görüşülenlerin cevapları buna göre vermeleri de bir başka sonucu ortaya

çıkardı. Her ne kadar 6284, yeterli bulunsa da uygulamanın yeterli bulunmadığı ve uygulamada mevzuatla farklılıklar olduğunu analiz ettim. Adli yardıma başvuru konusunda eksiklikler ve uygulamadaki yetersizlikleri dile getiren görüşülenler çözüm önerisi olarak ilk önce zihniyet değişikliği ve bunun için de toplumsal bir dönüşüme yani eğitim gibi kapsayıcı bir araca ihtiyacımız olduğunu vurgulamışlardır. Bu kapsamda adli yardım çalışmalarına dair yapıcı eleştirilerde bulunan görüşülenlerden A.M. “eril zihniyet değişmediği sürece adalete erişim ile ilgili eksiklikleri veya yetersizlikleri konuşmaya devam edeceğimizi” belirtmiştir.

İstanbul Sözleşmesi’nin 2021 yılının mart ayında Resmî Gazete ’de yayımlanan bir bildiri ile feshedilmesi ve Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesi üzerine çalışmanın siyasi gelişmeleri takiben bu yönde de gelişmesi gerektiğini düşündük. Buna göre görüşülenlerin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararı hakkında özellikle kadınların adalete erişimi ve adli yardım bağlamında düşüncelerini sorguladım. Burada çalışmanın sonuçlarına önemli katkı sağlayacak bulgular elde ettim. Konu ile ilgili belirtilen ifadelerden ve görüşülenlerin 4’ünün de “psikolojik” etkilerden bahsetmesi çarpıcı bir sonuç olarak belirdi. “Psikolojik olarak erkeklere bir rahatlık” geldiği ifadesini kullanan görüşülenlerden G.K. bunun sonuçlarının olumsuz yansımalarını yaşamaya başladığımızı belirtmiştir. Şiddete maruz kaldığı için boşanma kararı alan bir kadının sözleşme feshiyle rahatlık gelen erkekten daha fazla şiddet görmesi ve erkeğin “koruma kararı alsa da bir şey olmaz”, “seni bu kâğıt mı koruyacak” gibi ifadelerde bulunduğunu belirten görüşülenler aslında kadınların adalete erişiminde ve adli yardım meselesinde kadınların nasıl daha da dezavantajlı konuma geldiklerini ifade etmişlerdir.

Siyasi gelişmelerin beraberinde getirdiği sorunların yanı sıra İstanbul Barosu’nun yaptığı çalışmalar, faaliyet raporları ve seminer/konferans/toplantı duyurularını inceleyerek aslında dezavantajlı konumda olan ve adalete erişimde zorlu süreçlerden geçen kadınlar için neler yaptıklarını, hangi önlemleri aldıklarını araştırmaya çalıştım. Bu araştırmalarım sonucunda özellikle İstanbul Barosu’nun kadınların adalete erişimi ile ilgili planlanan birtakım seminer ve proje duyurularını

yapmaktan öteye gitmeyen bir çaba içerisinde olduğunu tespit ettim. Adli yardım özelinde ise neredeyse hiç çalışma olmadığı sonucuna ise araştırmaların sonucunda ulaşabildim. Meslek içi eğitimlerin arttırılması, uygulamadaki yetersizlikleri ve farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik yapılacak her bir çalışma, kadınların adalete erişimlerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik yapılacak çalışmaların bu noktada çok değerli olduğunu düşünüyorum. Bunun için özellikle İstanbul Barosu'nun ve Türkiye Barolar Birliği'nin diğer kamu kurumları ile ve diğer kuruluşlarla ortaklaşa farkındalık ve bilinçlendirme kampanyaları yürütmeleri gerekmektedir. Özellikle bu bağlamda adalete erişimin sadece 'hakların bilgisi' ile sınırlı olmadığı, aynı zamanda adli süreçlerle ilgili bilgi sahibi olmakla da ilişkili olduğunu vurgulayan Adli Süreçte Mağdur Kadınlar¹⁶² çalışması dezavantajlı grupta olan kadınların adli süreçlerle ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koyan bir çalışmadır. Bununla ilgili yalnızca İstanbul Barosu değil, tüm baroların ve kurumların ortak iş birliğinde olması gerektiğini savunan çalışma adliyenin kadınlar için bilinmedik bir dünya olmaktan çıkarılması gerektiğini ayrıca vurgulamıştır.

Sonuç olarak, siyasi süreçlerin ve gelişmelerin adalete erişimde ne kadar belirleyici olduğu tartışmaları ile birlikte kadınların adalete erişiminde adli yardımı bir adalete erişim meselesi olarak ele alan daha fazla çalışma ile engelleri ortadan kaldırmaya yönelik çabalar arttırılmalıdır.

¹⁶² Adli Süreçte Mağdur Kadınlar Araştırma Raporu, Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, Ankara, 2017, sayfa 31.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR, MAKALELER ve DERGİLER

AÇIKGÖZ, Reşat, Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, Aziz Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, 2010 1(2).

ADDARIO, Lisa, Getting a Foot in the Door: Women, Civil Legal Aid and Access To Justice, Canadian Cataloguing in Publication Data, 1998.

AKBAL, Mehmet, Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım, Legal Aid in Civil Prosedure Law, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2011.

AKBULUT, Olgun, Adil Yargılanma Hakkı, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2002.

AKÇO BİLEN, Seda & **AKIŞOĞLU**, Özgür & **ÇELİK**, Gamze Nur & **ERGİNLİ**, Bürge Elvan & **ÖZDİL**, Koray, Adalet Erişim İçin Yerelden Öneriler, 2015

AKYÜZ, Ferhat, Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü, Volume 1/5, 2008.

ALSOP, Ruth & **NORTON**, A, Power, Rights and Poverty Reduction, Worldbank Publications, Herndon, 2005.

ATALAY, Oğuz, Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım, 1986, Ankara.

AYATA, Gökçeççek, Kadınların Adalet Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar ve Sivil Toplumun Rolü, 2009, İstanbul.

AYDIN, Duygu **HATİPOĞLU**, Kadınların Adalet Erişimi, Ankara Barosu

Dergisi, 2015/4.

AYDIN, Duygu & **AYDIN**, Mustafa Berkay, The Gender of Justice System: Women's Access to Justice in Turkey, 2016 (47).

BARRIERS, REMEDIES and GOOD PRACTICES for Women's Access to Justice in Five Eastern Partnership Countries, 2016.

BELGE, Ceren & **BLAYDES**, Lisa, Social Capital and Dispute Resolution in Informal Areas of Cairo and Istanbul, 2014.

BM KALKINMA PROGRAMI, Progress Report Working Group 1: Access to Justice and Rule of Law Commission on Legal Empowerment of the Poor.

BRIDGMAN, Tess, The Relationship Between Women's Access to Justice and Development, Faculty of Law, University of Otago, 2007.

CAPPALETTI, Mauro & **BRYANT**, Garth, Foreward: Access to Justice as a Focus of Research, 1981.

CAPPALETTI, Mauro & **BRYANT**, Garth, **TROCKET**, Nicolo, Access to Justice, Variations and Continuity of a World-Wide Movement, The Rabel Journal of Comparative and International Private Law, 1982.

CARMONA, Magdalena Sepúlveda & **DONALD**, Kate, Access to Justice for Persons Living in Poverty: A Human Rights Approach, 2014.

ÇAKIN, Akın, Adalet Erişim, Seçkin Hukuk, 2016.

DANNELY, Jack, Teoride ve Uygulamada İnsan Hakları, Çeviren: Mustafa Erdoğan & Levent Korkut, 1994, Ankara.

DERMEN, Çağdaş, Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri, Hacettepe Üni.
Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, 2003.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Hanehalkı İş Gücü Anket, Ankara, 1991.

ELVERİŞ, İdil, Türkiye’de Adalete Erişim, Adalete Erişim Uluslararası
Sempozyum Notları, İstanbul Barosu Yayınları.

GAP ARAŞTIRMASI, GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine
Entegrasyonu Araştırması, Ankara, 1994.

GENDER and ACCESS TO JUSTICE in Sub-Saharan Africa, Conference
Report, 2008.

GORIELY, Paterson A., Introduction: Resourcing Civil Justice, Oxford
University Press, 1996.

GORMLEY, Lisa, Women’s Access to Justice for Gender- Based Violence: A
Practitioners’ Guide 2017.

GÖZLER, Kemal, Hukuka Giriş, 2018, İstanbul.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG Derneği Türkiye Temsilciği, Dr. Ulrike Dufner
Semahat Sevim, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?, 2014, İstanbul.

HUNTER, Rosemary & **SIMONE**, Tracey De, Legal Aid and Social Inclusion
Australian Journal of Social Issues, 2009.

İMMİHAN, Yaşar, Adli Yardım Uygulaması, Adalete Erişim Uluslararası
Sempozyum Notları, İstanbul Barosu Yayınları, 2006.

İSTANBUL BAROSU Yönetim Kurulu Çalışma Raporu, 2006-2008.

İSTANBUL BAROSU Yönetim Kurulu Çalışma Raporu, 2008-2010.

İSTANBUL BAROSU Yönetim Kurulu Çalışma Raporu, 2016-2018.

İSTANBUL BAROSU Yönetim Kurulu Çalışma Raporu, 2018-2020.

KABAOĞLU, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 2013, İstanbul.

KALEM BERK, Seda, Türkiye’de Adalet Erişim: Göstergeler ve Öneriler,
TESEV Yayınları, 2011.

KALEM BERK, Seda, Kadınlar ve Adalet Erişim: Türkiye özelinde kısa bir
Değerlendirme.

KANGAS, Ann & **HAIDER**, Huma & **FRASER**, Erika, Topic Guide on Gender
GSDRC, 2014.

KASTENMEIER, Robert W., **REMLINGTON**, Micheal J., Court Reform and
Access to Justice: A Legislative Perspective, Harvard Journal on Legislation, 1979.

KEPEKÇİ, Egemen, (Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği
Mümkün Mü?, Kadın Araştırmaları Dergisi, 2012, 86(11).

KILINÇ, Ayşe, Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım, Hukuk ve İktisat Ar. Dergisi
Cilt 3, No 1, 2011 ISSN: 2146-0817 (Online).

KORKMAZ, Müge & **ÇİLİNGİR**, Meline, Toplumsal ve Siyasi Zeminde
Adalet Erişimden Beklentiler: Türkiye’de Kadınların Adalet Erişimi:
PODEM Yayınları, 2021.

KURU, Baki & **ARSLAN**, Ramazan & **YILMAZ**, Ejder, Medeni Usul Hukuku
Ders Kitabı: Ankara: 2006.

MACDONALD, Roderick A., Access to Justice Law Reform, 1990.

MARCHINOI, Teresa, A Framework for Measuring Access to Justice Including
Spesific Challenges Facing Women, New York, 2015.

MOR ÇATI KADIN SIĞINAĞI VAKFI, Kadınların Adalet Erişimi Kadına
Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım
Bürolarının Rolü, 2021.

OAKLEY, Peter, Empowerment in Development, Oxford, 2001.

ÖZBEK, MUSTAFA, Sosyal Devletin Gereği: Adalet Erişim, Medeni Usul ve
İcra İflas Hukuku Dergisi, İstanbul, 2006/2.

ÖZAYDINLIK, Kevser, Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve
Eğitim, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2014, 33.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 2010, Ankara.

ÖZTÜRK, Mustafa & **ÇETİN**, Başak, Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve
Kadınlar, Journal of Yasar University, 2012, 3(11).

SANDEFUR, Rebecca L., Access to Civil Justice and Race, Class and Gender
Inequality, Annual Review of Sociology, 2008.

SEMERÇİ, Pınar Uyan, İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk, İstanbul Bilgi

Üniversitesi Yayınları, 2010, İstanbul.

SILBEY, Susan S., Law and Society Movement, Ed. Herbert M. Kritzer, Legal Systems of the World: A Political, Social and Cultural Encyclopedia, 2002.

ŞİMŞEK, Oğuz, Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması, 1999, İzmir.

THE THEORY and PRACTICE of WOMEN’S ACCESS TO JUSTICE Geneva, 2018.

TROUP, Maggie, Cuts to Legal Aid: The Impact on Women’s Access to Justice Australian Feminist Law Journal, 9:1.

TOPGÜL, Seda, Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması, 2013.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu Yayını, 1970, Ankara.

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, Türkiye’de Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Kadınlar Raporu, 2004.

UNDP, Access to Justice Practice Note, New York, 2004.

UNITED NATIONS Guidance Note for Effective Use and Development of National Capacity in Post-Conflict Context, New York, 2013.

UNODC, Gender in the Criminal Justice Assessment Tool, New York, UN, 2010.

UYGUR, Gülriz & ÖZDEMİR, Nadire, Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet

Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Türkiye’de Katılımcı Demokrasi
Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II,
CEID, 2021.

YARGI REFORMU STRATEJİSİ, T.C. Adalet Bakanlığı, 2019.

YILMAZ, Ejder, Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti:
Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 2, 1984.

WOOLF, Harry, Access to Justice: Final Report to the Lord Chancellor on the
Civil Justice System in England and Wales, 1996.

İNTERNET KAYNAKLARI

A Framework for Measuring Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women, Teresa Marchiori Justice Reform Specialist,
<https://rm.coe.int/1680631f55> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming,
The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 2018.

Access To Justice For Women Victims Of Violence,
<https://www.coe.int/en/web/genderequality/strengthening-access-to-justice-for-women-victims-of-violence-2019-2021-> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

Access to Justice – Concept Not efor Half Day General Discussion,
<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/AccessToJustice/ConceptNoteAccessToJustice.pdf> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

Access to Justice for Women II, 2014-2016, German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ), Cambodia, bkz.
<https://www.giz.de/en/worldwide/17345.html> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

Adli Süreçte Mağdur Kadınlar Araştırma Raporu, Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, Ankara, 2017.
<https://magdur.adalet.gov.tr/Resimler/Dergi/22102020134720adli-surecte-magdur-kadinlar.pdf> (Erişim Tarihi: 12.6.2022)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,
<https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

Bursa Barosu Üç Aylık Adli Yardım Raporu,

<https://www.bursabarosus.org.tr/tr/raporlar-adli-yardim-raporlari-2017-adli-yardim-raporu.html> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Cedaw, <http://www.kaced.org/images/files/CEDAW%20metni.pdf> (Erişim Tarihi: 19.12.2020)

Cedaw 2013 General Discussion on Women and Access to Justice,

<https://www.wilpf.org/cedaw-general-discussion-on-women-and-access-to-justice/> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 10. Madde,

<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

İstanbul Barosu <https://www.istanbulbarosu.org.tr/> (Erişim Tarihi: 25.5.2022)

İstanbul Barosu Başvuru ve İlişkin Belgeler,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=73&Desc=Ba%C5%9Fvuru-ve-%C4%B0li%C5%9Fkin-Belgeler> (Erişim Tarihi: 25.5.2022)

İstanbul Barosu Merkez ve şubeler,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=92&Desc=Merkez-ve-%C5%9Eubeler> (Erişim Tarihi: 25.5.2022)

İstanbul Barosu Tanıtım,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=69&Desc=Tan%C4%B1t%C4%B1m> (Erişim Tarihi: 25.5.2022)

İstanbul Barosu 8.4.2014 Tarihli Haber,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=9165> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

İstanbul Barosu 31.3.2018 Tarihli Haber,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=13281&Desc=T%C3%B Crkiye%E2%80%99de-Adalet-Eri%C5%9Fim-%C4%B0%C3%A7in-Adli-Yard%C4%B1m-Uygulamalar%C4%B1n%C4%B1n-Geli%C5%9Ftirilmesine-Destek> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

İstanbul Barosu 31.5.2018 Tarihli Haber,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=13503&Desc=T%C3%B Crkiye%E2%80%99de-Adli-Yard%C4%B1m-Hizmetlerinin-G%C3%BC%C3%A7lendirilmesi-Projesi-Kapsam%C4%B1nda-Bir-Heyet-Baromuzu-Ziyaret-Etti> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

İstanbul Barosu 6.3.2019 Tarihli Haber,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14277&Desc=Kad%C4%B1n-Haklar%C4%B1nda-G%C3%BCncel-Sorunlar-> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

İzmir Barosu Haberler,

<https://www.izmirbarosu.org.tr/HaberDetay/969/goc-ve-iltica-alaninda-adli-yardim-egitim-programi-tamamlandi> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Justice for Women, High Level Group Report, 2019,

<https://www.idlo.int/sites/default/files/pdfs/publications/Justice%20For%20Women%20Report%20FINAL.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Legal Aid Reforms and Women's Access to Justice, Equality and Human Rights Commission, 2016,

https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/cedaw_follow-up_report_march_2016_update.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği,

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1086.pdf> (Erişim Tarihi: 10.5.2022)

Türkiye Barolar Birliği 5.1.2021 Tarihli Haber,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/adli-yardim-ortak-projesi-is-ilani-81557> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Türkiye Barolar Birliği 17.1.2021 Tarihli Haber,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/kadin-hukukcular-kadinlari-yaşam-hakki-icin-bir-araya-geldi-82266> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Türkiye Barolar Birliği 6.3.2021 Tarihli Haber,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/-kadinlari-adalete-erisiminin-onundeki-engellerin-kaldirilmasini-saglamak-konulu-calistay-49-baro-81642> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Türkiye Barolar Birliği 2.4.2021 Tarihli Haber,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-uluslararasi-projelerle-siddet-magdurunun-yaninda-81699> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Türkiye Barolar Birliği 8.3.2022 Tarihli Haber,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-ve-avrupa-konseyi-kadinlari-adalete-erisimini-desteklemek-icin-imza-atti-82459> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Türkiye Barolar Birliği 5.4.2022 Tarihli Haber,

<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiyede-kadinlarin-adalete-erisimi-uzerine-adli-yardim-avukatlarinin-farkindaliginin-artirilmesi--82561> (Erişim Tarihi: 26.5.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 2. Madde,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5#:~:text=Madde%20%20%E2%80%93%20T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%20%20toplumun,ve%20sosyal%20bir%20hukuk%20Devletidir.> (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 36. Madde,

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=36 (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 90. Madde,

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=90#:~:text=90.,Madde&text=T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%20ad%C4%B1na%20Yabanc%C4%B1%20Devletlerle,bir%20kanunla%20uygun%20bulmas%C4%B1na%20ba%C4%9Fl%C4%B1d%C4%B1r. (Erişim Tarihi: 12.5.2022)

UN Fact Sheet, http://www.unama-afg.org/docs/_UN-Docs/_factsheets/07mayUNIFEM-fact-sheet.pdf

(Erişim Tarihi: 11.03.2020).

Un Women – Asia and the Pacific. <https://asiapacific.unwomen.org/en/focus-areas/governance/womens-access-to-justice> (Erişim Tarihi: 09.03.2020)

UNDP, Access to Justice,

https://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/democratic-governance/dg-publications-for-website/access-to-justice-practice-note/Justice_PN_En.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2020)

Women’s Access to Justice: A Global Snapshot 2019,

<https://worldjusticeproject.org/news/womens-access-justice-global-snapshot>

(Erişim Tarihi: 09.03.2020).

EKLER

Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları

- 1) Demografik sorular:** Yaş, okul, mesleki tecrübe, çalışma hayatı, çalışma dosyaları, kendinizi tanıtır mısınız?
- 2) Adli Yardım ile ilgili sorular:**
 - a) Adli yardım çalışma dosyalarına ne kadar zamandır bakıyorsunuz?
 - b) Ne tür davalar geliyor, özellikle kimler daha çok geliyor, hangi taleplerle daha çok geliyorlar?
 - c) Başvurucunun en çok zorlandığını belirttiği konular, durumlar, meseleler nelerdir?
 - d) Siz bu konuları, sorunları nasıl değerlendiriyorsunuz, neden kaynaklandığına ilişkin dosyalardan örnekler verebilir misiniz?
 - e) Kadınların adli yardıma başvuramama nedenlerini değerlendirirken, başvurma imkânı olup sonrasında bu hizmeti alan kadınların görüşleriyle ilgili bilgiler nelerdir?
 - f) Adli yardımı geliştirmek üzere bütün kamu kuruluşlarının eşlenik olarak aynı amaç için çalışması uygulamada ne kadar işler durumda?
- 3) Sorunlar ile ilgili sorular:**
 - a) Mevzuat kapsamında ortaya çıkan sorunlar nelerdir?
 - b) Yapısal sorunları nasıl değerlendiriyorsunuz? Adliyelerin kalabalık olması, ulaşım, covid süreci, vs.
 - c) Avukatlara ilişkin sorunları nasıl değerlendiriyorsunuz, mesleki bilgi eğitim kalite vb. açısından.
 - d) Siyasi sorunlar ile ilgili sorunlarda avukatların ve başvuruçuların sorunları ile ilgili değerlendirmeniz nedir?

4) Çözüm ile ilgili sorular:

- a) Adli yardım hizmetini kaliteli ve çözüm odaklı alma noktasında hangi uygulamalar var? Bunlar yeterli mi? Yeterli değilse geliştirmek için hangi kaynaklar geliştirilmeli sizce?
- b) Türkiye’de adli yardım konusunda temel eksiklikler nelerdir, bu eksiklikleri ortadan kaldırmak için tam olarak nelere ihtiyaç var?
- c) Sizin çözüm önerileriniz nelerdir, neler yapılabilir genel kapsamda değerlendirme yapılabilir misiniz?

5) İstanbul Sözleşmesi, siyasi süreçler ile ilgili sorular:

- a) Türkiye'nin Mart 2021’de İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesinin bu süreci nasıl etkilediğini gözlemliyorsunuz?
- b) Türkiye’deki diğer siyasi süreçlerin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme ile de bağlantılı olarak adli yardımda başvuruçuların yaşadığı zorluklar, çözüme kavuşamama vs. durumlarında olumsuz yönde etkilediğini dava dosyalarınızdan gözlemleyebiliyor musunuz? Örnek dava dosyalarınızdan örnekler verebilir misiniz?